

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови

Магістерська робота
на тему: «Концепт АПОСТОЛ в українській мовній картині світу і методика
ознайомлення з ним у ЗЗСО»

Студентки 6 курсу, 601 групи
спеціальності українська філологія (середня освіта
українська мова та література)

Стасюк Таїсії Василівни

Керівник: д. ф. н. професор Скаб М. В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

_____
(підпис керівника)

_____
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади дослідження концепту АПОСТОЛ	8
1.1 Поняття концепту в сучасній лінгвістиці.....	8
1.2 Концепт АПОСТОЛ з погляду різних класифікацій.....	12
РОЗДІЛ 2. Концепт АПОСТОЛ у народній творчості	15
2.1 Найменування апостолів у назвах свят.....	15
2.2 Найменування апостолів як християнські імена.....	25
РОЗДІЛ 3. Концепт АПОСТОЛ у текстах Святого Письма	29
3.1 Відображення апостолів у тексті Євангелія.....	29
3.2 Дії святих апостолів як частина Святого Письма.....	36
3.3 Постать апостола Павла у книзі „Послання апостола Павла”.....	37
3.4 Соборні послання апостолів.....	42
РОЗДІЛ 4. Концепт АПОСТОЛ у романі Ольги Кобилянської „Апостол черні”	47
4.1. „Апостол черні” в оцінці сучасних літературознавців та мовознавців.....	47
4.2. Словосполучення <i>апостол черні</i> як заголовок.....	49
4.3. Слово <i>апостол</i> та похідні від нього в романі Ольги Кобилянської „Апостол черні”.....	50
РОЗДІЛ 5. Концепт АПОСТОЛ у книзі Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”	55
5.1 Образ апостола Томи у книзі Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”.....	55
5.2 Образ апостола Юди у книзі Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”.....	58

РОЗДІЛ 6. Методика ознайомлення школярів із концептом АПОСТОЛ.....	63
6.1 Аналіз використання концепту АПОСТОЛ у програмі ЗЗСО....	63
6.2 Розробки матеріалів для вивчення концепту АПОСТОЛ у ЗЗСО.....	68
-українська мова.....	68
- українська література.....	71
- українознавство.....	73
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	81

ВСТУП

Мова – це не просто спосіб спілкування,
а щось більш значуще.

Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу,
його історична пам'ять, найцінніше надбання віків,
мова – це ще й музика, мелодика, фарби, буття,
сучасна, художня, інтелектуальна і мисленнева
діяльність народу.

Олесь Гончар

Великого поширення в українському мовознавстві зараз набирає когнітивна лінгвістика. Метою когнітивних досліджень є намагання з'ясувати взаємозв'язок між мовними явищами та свідомістю людини, як змінювалася лексика з розвитком суспільства. Когнітивна лінгвістика розглядає мову в нерозривному зв'язку із людиною та її діяльністю, тобто без суб'єкта її виникнення, функціонування та вивчення було б неможливим. Цю науку досліджували Дж. Лакофф, Х. Томпсон, Р. Дірвен, К. Стеннінг, В. Касевич, О. Кубрякова та інші мовознавці. „Переваги когнітивної лінгвістики й когнітивного підходу до мови [...] в тому, що вони відкривають широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках із людиною, з її інтелектом і розумом, з усіма мисленневими й пізнавальними процесами, нею здійснюваними, і, нарешті, з тими механізмами та структурами, які лежать у їх основі” [32].

У цій роботі досліджуватимемо один із часто вживаних сакральних концептів – АПОСТОЛ.

Для з'ясування всіх властивостей релігійного терміна *апостол* як назви концепту, ми звернулися до низки наукових джерел, робіт вчених, які досліджували подібні питання. Також для аналізу поняття „апостол” потрібно розглянути історію розвитку самого слова, становлення культури та традицій, пов'язаних із церковним життям. У зв'язку з цим набули актуальності питання ширшого пізнання та вивчення мовних одиниць у

церковній мові, що вирішується в межах багатоаспектного підходу в руслі лінгвокультурології.

Відсутність спеціальних праць, присвячених концепту АПОСТОЛ, який дуже часто згадують у богослужіннях, а також використовують у художній літературі, зумовлює **актуальність дослідження**.

Мета роботи – проаналізувати структуру та значення концепту АПОСТОЛ в українській мові, простежити вживання концепту в українській усній народній творчості, Святому Письмі, описати мовне вираження концепту АПОСТОЛ у творах О. Кобилянської „Апостол черні” та Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”, а також розробити алгоритм вивчення концепту АПОСТОЛ у шкільній програмі ЗЗСО.

Для досягнення поставленої мети необхідне розв’язання таких **основних завдань**:

- окреслити напрями вивчення концепту АПОСТОЛ;
- виявити особливості розвитку семантичної структури слова-імені концепту;
- дослідити вживання концепту АПОСТОЛ у народній творчості;
- розглянути перехід імен апостолів у назви релігійних свят;
- описати значення концепту АПОСТОЛ у текстах Біблії;
- простежити вживання мовних репрезентантів концепту АПОСТОЛ у книгах О. Кобилянської „Апостол черні” та Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”;
- виявити особливості семантичної реалізації концепту АПОСТОЛ в українській мові;
- визначити місце концепту АПОСТОЛ у мовній картині світу українців;
- проаналізувати можливості ознайомлення школярів із концептом АПОСТОЛ у школі.

Об’єкт дослідження – концепт АПОСТОЛ, відображений семантичним простором лексеми-імені концепту *апостол* в українській мові.

Предмет дослідження – мовні та художні засоби вираження концепту АПОСТОЛ в українській мові.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є теорія мовної свідомості, використано метод спостереження (систематичне, цілеспрямоване вивчення концепту АПОСТОЛ), метод порівняння (установлення подібностей чи відмінностей предметів), методи аналізу: описовий та зіставний; структурно-семантичний (семно-компонентний) та метод класифікації, а також метод кількісних підрахунків.

Матеріалом роботи стали статті різних дослідників та різноманітні словники української мови (зокрема „Словник української мови” в 11 томах, „Знаки української етнокультури” В. В. Жайворонка, „Спочатку було слово” А. П. Коваль, „Словник фразеологізмів української мови”), усна народна творчість (фразеологізми, прислів'я, прикмети, календарно-обрядові пісні тощо із збірників „Закувала зозуленька: антологія української народної творчості”, „Українські приказки, прислів'я і таке інше” Номиса), Біблія (Новий Заповіт), художні твори (зокрема книги О. Кобилянської „Апостол черні” та Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано концепт АПОСТОЛ в усній народній творчості, Біблії та в книгах О. Кобилянської „Апостол черні” і Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”.

Теоретичне значення дослідження є певним внеском у вирішення проблем когнітивної лінгвістики, у розвиток концептуального аналізу й лінгвокультурології. Результати дослідження розширять уявлення про мову як форму етнічної та релігійної свідомості і про лінгвістичну детермінованість пізнання й категоризації дійсності, стануть доповненням до загальної теорії концептуалізації сакральної сфери.

Практичне значення роботи полягає в тому, що зібраний та проаналізований матеріал може бути використаний для викладання спеціальних курсів з української мови, присвячених вивченню мови й

культури, мови та релігії, у подальших наукових студіях, а також у закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО).

Апробація роботи. Результати дослідження було представлено на студентській науковій конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича 2020 року („Концепт АПОСТОЛ в усній народній творчості”) й опубліковано у відповідному збірнику [41].

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, шістьох розділів (розділ 1 – „Теоретичні засади дослідження концепту АПОСТОЛ”, розділ 2 – „Концепт АПОСТОЛ у народній творчості”, розділ 3 – „Концепт АПОСТОЛ у текстах Святого Письма”, розділ 4 – „Концепт АПОСТОЛ у романі Ольги Кобилянської „Апостол черні”, розділ 5 – „Концепт АПОСТОЛ у творі Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”, розділ 6 – „Методика ознайомлення школярів із концептом АПОСТОЛ”), висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг магістерської роботи – 86 сторінки, із них 80 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ „АПОСТОЛ”

Мова – це відображення всіх етапів життя народу, історії та розвитку людства, становлення світогляду та ідеології суспільства. У ній відображено всі культурні надбання нації, її традиції, досвід та багатогранність української душі. Тому дослідження кожного слова української мови є значущим завданням для її розвитку в майбутньому. Тож сучасна лінгвістика розглядає мову як явище суспільне, а в центрі цього дослідження перебуває людина як носій мови.

1.1. Поняття концепту в сучасній лінгвістиці

Останніми десятиліттями в Україні активно розвивається когнітивна лінгвістика (від англ. *cognition* – „знання, пізнання”, „пізнавальна здатність”) – мовознавчий напрям, який розглядає мову як різновид пізнавальної діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища [29, с. 147].

Представники когнітивної семантики вважають, що їх головне завдання – виявити і пояснити, як організоване знання про світ у свідомості людини і як формуються та фіксуються поняття про світ. Тому вони розглядають семантику і мовні проблеми загалом через призму пов’язаних із лінгвістикою наук – герменевтикою та когнітивною психологією [29, с. 149–150].

Основним у когнітивній лінгвістиці постає поняття „концепт”, яким досить часто користуються науковці, що досліджують розвиток мовних явищ. Концепт має подвійну сутність – психічну та мовну, що дає змогу якнайглибше віднайти природу слова та його тлумачення.

Деякі дослідники співвідносять концепт із поняттям і вважають їх синонімами, але вони все ж таки різняться між собою. Термін *поняття*

вживають, насамперед, у логіці та філософії, а *концепт* – у мовознавстві, культурології, лінгводидактиці, лінгвістиці. Термін *поняття* включає систему логічних термінів, таких як судження та умовивід, і є згустком раціональної частини концепту, тобто це той зміст, який включає основні суттєві характеристики об'єкта [24, с. 128]. Поняття належить до категорії мислення і послуговується словом, а концепт – „це вся сукупність мовних і немовних засобів, які прямо чи опосередковано ілюструють, уточнюють і розвивають його зміст” [26, с. 91].

Мовознавці Н. Ю. Шведова, М. В. Нікітін, А. П. Бабушкін, А. О. Худяков розглядають терміни *поняття* і *концепт* як подібні за значенням, синоніми, а П. Абеляр, Й. А. Стернін, В. І. Карасик, Г. Г. Слишкін, В. А. Маслова вбачають різницю в семантиці цих лексем. Є думка, що концепт є скалькованим словом, яке походить від латинського *conceptus* і його визначають як *поняття*. Наприклад, у науковій літературі доволі часто ці два терміни вживають як синоніми. „Але насправді в латинській мові форма *conceptus* є дієприкметником і означає „зачатий”. А слово *conceptaculum* означало „вмістилище, сховище”. Що стосується вихідного дієслова *concipio*, то воно означало „збирати, містити”. Сучасне значення слова *концепт* як „поняття” не зовсім відповідає тим смислам, якими воно в той час наділялося. Тому в середньовічних філософів слово *conceptus* вживалось як дієприкметник зі значенням „зачатий”, а не іменник із значенням „поняття” [14].

У значенні „концепт, поняття” цей термін почали вживати активно під впливом англійської мови лише з 1960-их років [14]. „У сучасному розумінні слово *Konzept* часто означає не просто „поняття”, а лиш попереднє, уривчасте, незавершене, іноді туманне, тільки відносно справедливе, ціннісне і несуперечливе уявлення про світ” [14].

М. В. Скаб у своїй монографії „Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери” зазначає, що в мовознавстві під

терміном *концепт* розуміють як ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об'єкт), ідею поняття і навіть саме поняття [37, с. 131].

Мовознавці часто відносять концепт до культурної сфери, нерідко вживаючи словосполучуку *культурні концепти*. Наприклад, Ю. Степанов трактує „концепт” як „згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини [...], основний осередок культури в ментальному світі людини” [42, с. 43]. Також він висуває твердження, що „концепт” – це „мікромодель культури, він породжує її і породжується нею” [45, с. 40–76].

В одинадцятитомному „Словнику української мови“ читаємо: **КОНЦЕПТ**, у, ч. 1. *філос.* Формулювання, загальне поняття, думка. 2. *зах.* Вигадка, фантазія [40, IV, с. 275].

В. Карасик називає низку підходів до концептів, розвинутих різними науковцями:

- концепт – ідея, що включає абстрактні, конкретно-асоціативні і емоційно-оцінні ознаки, а також спресовану історію поняття;
- концепт – особистісне осмислення, інтерпретація об'єктивного значення і поняття як змістовного мінімуму значення;
- концепт – це абстрактне наукове поняття, вироблене на базі конкретного життєвого поняття;
- концепт – сутність поняття, явища у своїх змістовних формах – в образі, понятті, символі;
- концепт – своєрідні культурні гени, що входять до генотипу культури, інтегровані функціонально-системні, багатовимірні (як мінімум тривимірні) ідеалізовані формоутворення, що спираються на понятійний або псевдопонятійний базис [25].

Австралійська дослідниця А. Вежбицька розрізняє:

- *концепт-мінімум* – це неповне знання смислу слова (відома реалія, але не все, що її стосується; у практиці вона для нього не є важливою);

– *концепт-максимум* – охоплює всебічне знання смислу слова, його енциклопедичний додаток, професійні знання про реалію [45].

У роботі Н. Арутюнової термін *концепт* наділено власним статусом. Уживання цього терміна пов'язують із розширенням предметного поля лінгвістики за рахунок взаємодії з філософією і психологією. З підвищенням інтересу до проблеми „людина в мові” інтерпретація терміна *концепт* стала орієнтуватися на „сенс, який існує в людині і для людини, на інтер- і інтрапсихічні процеси, на означування й комунікацію” [32, с. 147–148].

За О. Кубряковою, *концепт* – це одиниця свідомості та інформаційної структури, що відображає людський досвід, а також „оперативна одиниця пам'яті, всієї картини світу, квант знання” [31, с. 90–93].

В. М. Телія визначає *концепт*, як „все те, що ми знаємо про об'єкт в усій екстенсії цього знання“. Він є семантичною категорією найвищого ступеня абстракції, що включає в себе приватні значення конкретизації загальної семантики (цит. за: [45]).

Для Ю. Степанова, *концепт* – мікромодель культури, він породжує її і породжується нею [42, с. 40–76].

У дослідженнях А. Залевської *концепт* визначено як базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що спонтанно функціонує в пізнавальній і комунікативній діяльності індивіда і підпорядковується закономірностям психічного життя людини та внаслідок цього, через низку певних параметрів, відрізняється від понять значень як продуктів наукового опису з позиції лінгвістичної теорії [19, с. 39].

Уперше в лінгвістичній науці термін *концепт* було вжито С. А. Аскольдовим-Алексєєвим 1928 р. Учений визначив концепт як розумове утворення, яке заміщає в процесі думки невизначену кількість предметів, дій, розумових функцій одного і того ж роду (концепти *рослина*, *справедливість*, *математичні концепти*) [2, с. 4].

Концептами можна не лише мислити, але їх можна переживати. В. І. Карасик, В. В. Красних, Л. О. Чернейко та інші лінгвісти вважають

концепт, як мінімум, є тривимірним утворенням і виокремлюють його предметно-образний, поняттєвий і ціннісний складники. Образна сторона концепту включає в себе зорові, слухові, тактильні, смакові та нюхові характеристики предметів, явищ, подій, які відображені в нашій пам'яті. Поняттєва сторона концепту – це те, як концепт зафіксовано в мові, його значення, опис, структура, дефініція, порівняльні характеристики цього концепту по відношенню до інших концептів. Ціннісна (інтерпретаційна) сторона концепту характеризує важливість цього психічного утворення як для індивіда, так і для всього мовного колективу [25, с. 129].

1.2 Концепт АПОСТОЛ з погляду різних класифікацій

У сучасному мовознавстві можна виокремити три основні підходи до розуміння поняття „концепт”:

- 1) лінгвістичний (С. О. Аскольдов, Д. С. Лихачов, В. В. Колесов, В. М. Телія);
- 2) когнітивний (З. Д. Попов, Й. А. Стернін, О. С. Кубрякова);
- 3) культурологічний (Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін) [33, с. 48].

За середовищем буття, яке визначає основну сутність концептів, поняття „апостол” відноситься до культурних концептів, це духовний концепт, який репрезентує „згущення культури у свідомості людини” [43]. А тому концепт АПОСТОЛ найкраще розглядати, імовірно, з погляду культурологічного підходу, адже він уособлює собою культуру української нації, її традиції, звичаї та обряди.

Концепт АПОСТОЛ є абстрактним та індивідуальним концептом. Концепт АПОСТОЛ уособлює калейдоскопічні концепти, які складаються з сценаріїв (знання про сюжетний розвиток подій) та фреймів (сукупність асоціацій, які ми зберігаємо у пам'яті) [3, с. 43–67].

За змістом концепт АПОСТОЛ можна характеризувати як теософський [32, с. 87–88].

За класифікацією С. Г. Воркачова, який виокремлює концепти вищого рівня і звичайні концепти, концепт АПОСТОЛ належить до вищого рівня, так як і концепти ЩАСТЯ, ЛЮБОВ, СОВІСТЬ тощо [10, с. 44], тобто ці поняття означають певну універсальність і стосуються одного явища. Здебільшого такі концепти використовують для позначення чогось загалом.

За класифікацією А. М. Приходька, яка здійснена з огляду на когнітивну семантику, лексема *апостол* відноситься до специфічних концептів, тому що має прив'язку до конкретної субкультури, а саме – конфесіональної [36, с. 85].

За класифікацією О. П. Воробйової, концепт АПОСТОЛ є одиничним, тому що складається з однієї лексеми та має конкретне значення, залежно від ситуації, у якій він вживається [11, с. 59].

Ю. І. Браїлко у релігійній сфері мовного побутування виокремлює два типи лексем:

- до першого належать лексичні одиниці з концептуальним значенням релігійного плану (*акафіст, віра, святий, Господній, скоромний, молитись, охрещений, причастивши, грішно*), що сприяє їх усталеному функціонуванню в релігійному стилі мовлення;

- до другого типу авторка віднесла лексеми, які використовують суто в церковній мовній сфері і є результатом історії функціонування релігійного стилю або самої лексеми, тому вони вживаються лише в конкретному стильовому значенні. Серед них, насамперед, церковнослов'янізми, „які не асимілювалися загальноживаним фондом мови, не втратили стилістичного забарвлення книжності, урочистості (як-от: *врата, всує, глас, окропити, отверзнути, прісно, упованіє, юдоль*), а також велика група бібліїзмів (*Моава, Содом, Соломон, Лазар, іудей, вавилонський, ерихонський*)” [8, с. 7].

Лексему *апостол* ми віднесемо до другого типу.

Висновки до 1 розділу

Релігійна лексика ще з давніх часів користується популярністю серед українського народу, тому постає потреба досліджувати і чітко аналізувати семантичні межі богословської термінологічної системи, щоб розуміти, у яких ситуаціях варто вживати той чи той церковний термін, а де це є недоречним. У зв'язку з цим виникла необхідність дослідити етимологію релігійної термінології, її історичне минуле та вживання в інших мовах. Для цілісного аналізу потрібно також виявити низку фонетичних, морфологічних та семантичних явищ, які відбувалися та відбуваються із релігійною лексикою в українській мові.

У першому розділі ми проаналізували думки різних науковців щодо поняття „концепт”. Ми вважаємо однією з кращих наукових праць про концепт роботу В. Карасика „Языковые концепты как измерения культуры” [25], у якій дослідник досить детально розглянув підходи до концептів, висвітлив їхню сутність. Дослідження інших науковців також були потрібними для порівняння однієї проблеми за допомогою різних поглядів, тлумачень та підходів.

Ще одним важливим завданням було охарактеризувати концепт АПОСТОЛ, використовуючи різні класифікації концептів. Опрацювавши низку класифікацій, ми дійшли висновку, що концепт АПОСТОЛ належить до культурних концептів, адже є елементом української культури, традицій та звичаїв, ставлення суспільства до церковного побутування. За класифікацією Ю. І. Браїлко, яка стосується суто релігійної мовної сфери, ми можемо віднести лексему *апостол* до групи бібліїзмів.

РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТ АПОСТОЛ У НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ

Український народ має дуже багату історичну та народну спадщину. Це зумовлено менталітетом нашої нації, адже українське суспільство завжди було працьовитим, наполегливим та завзятим. У минулому більшість людей проживали в сільській місцевості, де активно працювали у колективі. Під час роботи в групі селяни часто вдавалися до розмов, що полегшувало їм працю. Так виникала усна народна творчість. Також, щоб відволіктися від буденності, люди вшановували релігійні свята та дотримувалися давніх традицій щодо їхнього святкування.

Українці – глибоко віруючий народ, який з повагою ставиться до народних християнських свят. Ми проаналізували українську усну народну творчість, зокрема: календарно-обрядові пісні, фразеологізми, прислів'я, приказки, загадки та прикмети, і спостерегли, що багато свят названі на честь апостолів, а тому вважаємо актуальним дослідити їхнє значення, історію назви та їх вживання у побутовому житті людей.

2.1 Найменування апостолів у назвах свят

Найчастіше в усній народній творчості постають такі апостоли як Петро, Андрій, Іван, Пилип, Хома та Юда Іскаріот. У фольклорних текстах, які ми опрацювали, не знайдено згадок про апостолів Якова, сина Зеведеєва, Варфоломія та Якова, сина Алфеїва. Це пов'язано із релігійним значенням свят та рисами, які характерні саме цим образам.

А. П. Коваль у книзі „Спочатку було слово” пише: „Петро – брат апостола Андрія – в дитинстві був названий Симоном. Перейменував його Ісус. Ім'я Петро по-грецьки означає „скеля”, „камінь”. У Євангелії від Матвія Ісус так говорить до Петра: „І кажу Я тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою, – і сили адові не переможуть її” (16: 18). Ця цитата дала підставу образно називати католицьку церкву *Петрова скеля*” [28,

с. 172–173]. Апостола Петра здебільшого зображають так: „У нього широке обличчя, кучеряве волосся, невелика кругла борідка. Таким його почали малювати уже в IV столітті н. е. [...]. У середні віки в ньому бачили основоположника римської церкви, тому малювали його в одязі папи, а пізніше – і в папській тиарі. На старовинних зображеннях у руці апостола Петра – пастуший посох з хрестом зверху; пізніше – два ключі (один від раю, другий – від пекла)” [28, с. 175].

Алла Петрівна Коваль, відомий український мовознавець, висловила свою гіпотезу щодо образу одного із дванадцяти учнів Ісуса Христа: „Апостола **Павла** ще звать *апостолом язичників, апостолом поган*. Він не знав Ісуса, не належав до його дванадцяти учнів. Але церква прирівняла Павла до них, назвавши його „першопрестольним апостолом”, і поставила його одразу ж після апостола Петра – за великі перед нею заслуги... Рід його походить з „коліна Веніамінового”, назвали його по-єврейськи на честь царя Саула, який належив до цього ж „коліна”. Традиційно це ім'я вимовляють як *Савл*” [28, с. 180–181]. На картинах та на інших зображеннях Павло високочолий, лисий, довгобородий, його атрибут – меч, що ним його було страчено [28, с. 183].

Святі апостоли Петро і Павло за свою християнську віру прийняли мученицьку смерть в один день – 12 липня. Апостола Петра розіпнули вниз головою, а апостола Павлу відрубали голову. Так і виникло християнське свято Петра і Павла.

Антропонім *Петро* поширився не тільки на назву свята, а й на інші похідні лексеми, зокрема виникло таке слово як *петрівка* – „піст перед Петровим днем, православним церковним святом на честь апостолів Петра і Павла” [40, VI, с. 345].

Також у народній творчості є група пісень, у яких співається про найкоротші літні ночі, так звані *петрівочні* (походять від імені *Петро* – саме у цей час святкують іменини апостола). Головна ідея цього циклу – стосунки між молодими:

*До Петра зозулі да кувать, да кувать,
До осені дівці да гулять, да гулять* [18, с. 73].

До цієї групи пісень відносяться такі як: „Та малаая нічка-петрівочка”, „Сьогодні, матінко, **Петрів день**”, „Ой петрівна зозуленько”, „Вже петрівочка минається”, „Ой коли ми петрівочки дожидали”, „Ой ти, петрівко петрівляна” тощо.

*Ой ти, петрівко петрівляна,
В мене матінка не рідна.
Ой рано, рано мене будить
І заставляє діло робить,
В неділю рано плаття золить* [18, с. 80].

Згадується назва свята Петра і в фразеологізмах, наприклад: **не до Петра, а до Різдва** – „хто-небудь немолодий, похилого віку” [39, с. 501].

У численних прислів'ях вживається лексема *Петро* та похідні від неї:

По Петру, то й по теплу [47, с. 61];
Бабське літо до Петра тільки [47, с. 61];
Спасівка – ласівка; а Петрівка – голодівка [47, с. 61];
Не все то Петра в середу [47, с. 265];
Пішло, як з Петрового дня [35].

Ще один день, коли церква згадує апостола Петра, – 29 січня. Це свято називається – *день Петра Вериги* або *Вериговий день* – „народна назва християнського календарного свята Поклоніння Чесним Веригам, тобто кайданам святого апостола Петра, вшанування вериг (кайданів) апостола Петра” [16, с. 446–447]. Наприклад:

На Петра-Вериги, половина снігу і криги [35];
На Петра вериги, трутуться криги (крижини) [55].

Ця прикмета повідомляла про те, що лід стає вже крихким і поволі починає ламатися, тобто зимові природні явища переходять у пасивний стан.

На свято Петра і Павла є досить багато прикмет, які здебільшого стосуються стану навколишнього середовища. Серед них такі:

Якщо на День апостолів Петра і Павла протягом дня двічі йшов дощ – до багатого врожаю восени;

Холодна погода на Петра і Павла – до голодного року;

Якщо 12 липня починає опадати листя з дерев – треба чекати ранньої осені;

У народі вірили, що саме в День апостолів Петра і Павла перестав кувати зозуля. Якщо ж вона замовкає за тиждень до свята – зима буде ранньою, через тиждень після нього – слід чекати пізню зиму, тощо [52].

Ще одним із часто згадуваних у народній творчості апостолів є апостол **Андрій** – перший, кого покликав Ісус. Пізніше його назвали **Первозванним**, що означає „першим покликаний”. А. П. Коваль пише: „Це був брат апостола Петра, рибалка з Тиверіадського озера... Спочатку він належав до учнів Івана Хрестителя, але потім пішов за Ісусом... Він був розіп'ятий на хресті, який мав форму літери Х. Цей хрест зветься Андріївським” [28, с. 172]. Саме тому Андрій Первозванний завжди зображений із косим хрестом, схожим на літеру Х – це його символ.

Святкують день апостола Андрія Первозванного 13 грудня. Хоч Андрій Первозванний – християнський святий, проте народні традиції, звичаї та обряди цього дня мають дохристиянський характер, наприклад заклинання і ворожіння на долю.

Апостола Андрія згадують у таких прислів'ях:

Святий Андрію, на тобі конопельки сію; дай, Боже, знати, з ким буду весілля грати [47, с. 49];

На Андрія вложи руку в засув [47, с. 62];

Гріє Бог Андрушка і без кожушка [54];

Також свято апостола Андрія характеризується багатьма прикметами, наприклад:

Якщо в Андріїв день вогонь у печі горить червоним полум'ям, то скоро почнеться зима, а якщо білим – відлига [53];

Якщо до свята Андрія йде сніг – зима буде морозна і холодна [54].

21 травня відзначають свято **апостола і євангеліста Іоанна Богослова**. Іван – син Галілейського рибалки Заведея і Салонії, однієї з мирносець. Іван Богослов був улюбленим учнем Ісуса: „під час Таємної вечері він той, про кого сказано: „При столі, при Ісусовім лоні, був одним з його учнів, якого любив Ісус” [28, с. 179].

Апостол Іван здебільшого зображений як „стара бородата людина, заглиблена у свої думки і видіння, з величезним лобом мислителя, його атрибут – орел. Проте є зображення, де його атрибут – чаша, з якої виповзає змія” [28, с. 180].

Помер Іоанн Богослов у віці більше ста років, зібравши біля себе учнів та наказавши їм засипати себе землею. Через кілька днів могила виявилась порожньою. Та щороку – 21 травня – з могили виступає невелика кількість дивного праху, який, за чутками, чудово зцілює хвороби.

В українській народній творчості є багато прислів'їв, присвячених апостолу Івану, зокрема:

До святого Івана робить муха на пана [35].

Характерною традицією на Івана було роздавати вареники перехожим. Цей звичай простежуємо в пісні „Проти Івана сонце іграло”:

Проти Івана сонце іграло...

А де ж воно ночувало?

Ночувало у Івана.

А що ж воно вечеряло?

Вечеряло варенички... [18, с. 83]

Ще одним відомим серед християнського населення був **апостол Фома**. Ім'я цього апостола відоме у кількох варіантах: *Тома* або ж *Хома*. Як бачимо, форма досліджуваного антропоніма змінюється залежно від першої літери. Використовують варіант цього імені, залежно від говору країни, у якій він використовується. Наприклад, у більшості південнослов'янських країн, а також в Україні прийнято користуватися формою лексеми – *Тома*. У російській та білоруській мовах східнослов'янської групи вживається варіант

імені *Фома*. Серед апостолів *Тома* також відомий як *Близнюк*, адже своїм зовнішнім виглядом він дещо був подібний до Ісуса Христа, але найчастіше ми спостерігаємо таку словосполучу як *Хома Невірний (Невіруючий)*. Так прозвали одного з учнів Ісуса Христа, тому що він не повірив у воскресіння Спасителя, адже був відсутній у той момент, коли воскреслий Ісус приходив до своїх вихованців. „Коли на руках Його знаку відцвяшного я не побачу, і пальця свого не вкладу до відцвяшної рани, і своєї руки не вкладу до боку Його, – не ввірую!” [28, с. 176]. Тож в українській усній народній творчості є такий фразеологізм як *Хома Невірний*. Цей вираз стосується людей, які не можуть повірити в очевидні речі, сумніваються в тому, що для інших є правдою.

Хома помер у результаті сутички з бісом, який сидів в ідолі. „...верховний жрець пробиває Хому мечем. Християни з великою шанобою ховають тіло Хоми” [28, с. 178].

У книзі А. П. Коваль „Спочатку було слово” немає багато відомостей про Хому, але дослідниця коротко описала образ апостола: „Зображення Хоми, найчастіше з атрибутами будівничого, починають з’являтися в XIII столітті. Це переважно вітражі в церквах Франції та Італії, пізніше – фрески. Широко відома картина Х. Гольбейна Старшого (на католицьких зображеннях атрибут Хоми – спис)” [28, с. 178].

За нашими спостереженнями, Хома був серйозним, недовірливим та скептичним, що негативно вплинуло на його життя. Проте, в Євангелії не згадується, що Хома не вірив в Ісуса Христа, заперечував Його думки чи сперечався з Ним. Він насамперед не повірив апостолам, адже вони неодноразово проявляли свою слабкість та безхарактерність. Наприклад, коли Юда Іскаріот зрадив Христа, видавши його поцілунком перед римськими солдатами та охороною Храму. „Тоді один із Дванадцятьох, званий Юдою Іскаріотським, подався до первосвящеників, і сказав: Що хочете дати мені, і я вам Його видам? І вони йому виплатили тридцять

срібняків. І він відтоді шукав слушного часу, щоб видати Його” (Мт. 26: 14–15).

Ушановують апостола **Пилипа** 27 листопада, напередодні посту. Після цього свята в церковному житті християн розпочинається піст, назва якого походить від імені апостола – *пилипівка*. Цю лексему зафіксовано і в словниках: **ПИЛІПІВКА**, и, ж., розм. Різдвяний піст [40, VI, с. 352]. Також у СУМ-11 знаходимо ще два похідних слова: *пилипівський* та *пилипівчаний*.

На свято Пилипа український народ дотримувався багатьох традицій, що призводило до виникнення фразеологізмів, прислів'їв та прикмет із використанням найменування апостола. Найчастіше згадують такі:

Чи дуб, чи липа, нині святого Пилипа [35];

Якщо Пилип в сніговому кожусі – травень буде в дощовій завірюсі [51];

Пилип плаче – пшениця вгору скаче [51];

Пилип у гарній папасі (іній на деревах) – овес в коморі у запасі [51];

Пилип лисий (дерева без інею) – врожаю не мисли [51] тощо.

Ім'я апостола згадано і в епічній пісні „Про Пилипка” [18]:

Не нас Пилип штири роки ні кози, ні вівці,

Лише прятав у табівку білі сороківці.

Ой куєт ми зозулечка та коло Менчила

Пилипкова співаночка уже си скінчила!

У цьому тексті ми помітили кілька нових для нас лексем зі спільним коренем *Пилип*:

Ой імили Пилипика за білі рученьки [18];

Ци то правда, що губили Пилипка в темниці? [18];

Пилипкова співаночка уже си скінчила! [18].

Одним із часто згадуваних учнів Ісуса Христа є **Іуда Іскаріот**. Ім'я *Іуда* може бути репрезентоване у кількох варіантах: *Іуда, Юда, Іуда Іскаріот*. „Слово *Іскаріот* розшифровується як „людина з Керіота”. Можливо, це містечко Кіріаф в Іудеї... Таким чином виходить, що один лише Іуда був

родом з Іудеї, решта ж апостолів – із Галілеї. В общині учнів Христа він відав спільними витратами і носив з собою „грошову скриньку” для пожертвувань. Він, як свідчать Євангелія, не дуже чесно виконував свої обов’язки” [28, с. 212].

Іуда відомий нам як зрадник Ісуса Христа. У Євангеліях зраду описано досить лаконічно: „Тоді один із Дванадцятьох, званий Юдою Іскаріотським, подався до первосвященників, і сказав: „Що хочете дати мені, – і вам Його видам?” І вони йому виплатили тридцять срібняків. І він відтоді шукав слушного часу, щоб видати Його (Матв., 26: 14–16)” [28, с. 213].

Почувши лексему, пов’язану з іменем Іуди, у нас одразу виникає образ зрадника та лицеміра. У словнику „Знаки української етнокультури” знаходимо словосполучуку *Іуда (Юда) Іскаріот* та її визначення: „один із дванадцяти учнів (апостолів) Ісуса Христа, який зрадив свого вчителя і одержав за це 30 срібних монет; за Біблією, Іуда згодом розкався, покинув срібняки в храмі, пішов і повісився на осиці; звідси пояснюють тремтіння листя цього дерева і його непридатність ні на будівництво, ні на дрова; дерево прокляте Богом; образ Іуди став символом зрадництва і запродавства (іуда = юда) [16, с. 262–263].

У цій же книзі бачимо приклади фразеологізмів, у складі яких є прикметники: *Іудине (Юдине) плем’я (поріддя)* – про зрадників [16, с. 262–263]; *Іудин поцілунок* – „лицемірний, нещирий поцілунок або зрадливий учинок, що прикривається облесливістю“ [16, с. 262–263]. Цей вислів є „символом зради“ (Мт. 26: 47), адже Іуда Іскаріот був одним із дванадцятьох учнів Ісуса Христа, який підступно зрадив Його. Апостол постає перед нами корисливим, заздрісним та нечесним, який продав свого Учителя за 30 срібняків. Ісус заздалегідь знав про наміри Іуди і під час Святої вечері дав змогу йому покаятися: „Поправді кажу вам, що один з-поміж вас, який споживає зо Мною, видасть Мене...” (Мк. 14: 18), не сказавши до кого саме звертається, Він додав „...та горе тому чоловікові, що видасть він Людського Сина! Було б краще тому чоловікові, коли б він не родився!...” (Мк. 14: 21).

Поки учні Христа заметушилися у догадках: „чи не я Господи”, „Юда ж, зрадник Його, відповів і сказав: Чи не я то, Учителю? Відказав Він йому: Ти сказав...” (Мт. 26: 25).

Як уточнено в словнику-довіднику фразем біблійного походження „Слово Благовісті”, „поцілунок – це є умовний знак, який мав подати сторожі один із дванадцяти учнів Ісуса, що називався Юдою Іскаріотським, і за яким мали б пов’язати Месію: „А зрадник Його дав був знака їм, кажучи: „Кого поцілую, то Він, – беріть Його” [Мт. 26: 48].

Ідентичну семантику має низка фразеологізмів про Іуду-зрадника, зокрема, *Юдина зрада, останній поцілунок, Юдина служба, чорна зрада, обцілювати, як Юда*.

- „Він [Гуцалевич] бажає їм за те цілу літанію всякого безголов’я: громів, огнів, гесни, всіх пекельних мук... нарешті, пригадавши собі, що він грецько-католицький священик і читав колись Євангеліє, він називав їх „друзями” і, поцілувавши їх, отак, **Юдиним поцілунком**, віщує їм, що їм „измена не оплатиться” і що їм не минути Божого суду (Іван Франко)” [4];

- „Помилялись не тільки люди, / Помилялись навіть святі. / Згадайте: Ісус від Юди / Мав **останній цілунок** в житті (В. Симоненко)” [4, с. 168];

- „Треба забути про символ, у якому світло Христової любові відтінюється чорнотою **Юдиної зради** (Р. Іваничук)” [4, с. 168];

- „Перший євангеліст у своєму благовістуванні прагнув знайти причину не так **поцілунку Юди** – цілуючи Христа, Іскаріот, 169 напевне, й не здогадувався, що первосвященики-юдеї готують смерть своєму єдинокровцеві, – як прийняття Юдою плати за послугу (Р. Іваничук)” [4, с. 168–169];

- „У Божій школі чорний учень Між білих, білих і святих. Під знаком чорних перекручень Він, мудрий, визрів і притих. Він між рядків шукає чуда, Питьму зі світла добува, Він **обцілює, як Юда**, Любов’ю мовлені слова (М. Петренко)” [4, с. 169].

Тридцять срібників (срібняків), які отримав Іуда у винагороду за зраду, теж стали крилатим висловом. Цей фразеологізм уособлює поняття зради, підступності та продажності.

Срібняки – це срібні монети євреїв. За тридцять срібняків можна було купити одного раба. За цю ж суму Юда продає Ісуса Христа римським солдатам.

Подібними до цього фразеологізму за значенням є крилаті вислови *Юдин срібляк, грішний карбованець, тридцять динарів*.

- „Купили тебе не за **тридцять срібняків**, а за булаву та клейноди (З. Тулуб) ” [4, с. 149];

- „І н'є нашу кривцю вночі вовкулак. Удень переповнює голову гнів. Дві тисячі років... **Юдин срібляк**. Уже мільярди таких срібляків (А. Листопад) ” [4, с. 149];

- „– Та чого ж ти йдеш у шинок, та ще у чужинський? Що він, погибельний, тобі дасть? **Грішний карбованець?** Сьогодні ти станеш там прислужницею, і 150 сьогодні ж тебе обізвуть найгіршими словами, які не змиєш до смерті (М. Стельмах) ” [4, с. 149–150];

- „Скільки коштує крапля крові, скільки – сльоза, по чому слово зради? Як багато тих слів треба вимовити, щоб отримати аж **тридцять динарів?** Вертайся в історію, Юдо, тобі нема дороги в новий час! ” [4, с. 150].

Коли Юда Іскаріот дізнався, що його підступні дії щодо Ісуса Христа можуть привести до пролиття невинної крові, то вирішив віддати свою ганебну нагороду – тридцять срібняків – священникам, покаятись та завершити життя самогубством: „Тоді Юда, що видав Його, як побачив, що Його засудили, розкаявся, і вернув тридцять срібняків першосвященикам і старшим” [Мт. 27: 3]. На прикладі цього життєвого періоду апостола виник ще один фразеологізм **Юдине каяття**, що означає „запізніле розкаяння, неспроможне виправити ситуацію” [4, с. 167]:

• „На жаль, ти спізнився, мій друже. Це **Юдине каяття** нічого не змінить. Я більше не вірю тобі, не від щирого серця говориш (Розм.)” [4, с. 168];

• „**Запізніле каяття** завжди схоже на позерство. Але в мене немає іншого виходу. Треба вчитися бачити себе збоку (В. Симоненко) ” [4, с. 168].

Підлий вчинок Юди відтворений у багатьох крилатих висловах, зокрема:

• „Треба забути про символ, в якому світло Христової любові відтінюється чорнотою **Юдиної зради** (Р. Іваничук) ” [4, с. 168];

• „А може, водночас доросту до значної посади, тоді моя **юдина служба** матиме ціну подвійну (Ю. Мушкетик)” [4, с. 168];

• „...і от він, знесилений, витіпаний страхом і болем, став посеред тієї землі, яку йому нарізали за **чорну зраду** (М. Стельмах) ” [4, с. 168].

Існує давнє прислів'я *Галілеянин любить честь, а іудей – гроші* [39, с. 157], яке Юда виправдав своїм вчинком.

Художники зображували Іуду досить молодою людиною, ще безбородою (наприклад Джотто в „Поцілунку Іуди”) [28, с. 214].

2.2 Найменування апостолів як християнські імена

Більшість імен апостолів ввійшли в активний вжиток у повсякденному житті українського народу. Переважно іменами святих називають людей, які народилися за кілька днів до свята або після нього. Серед найуживаніших можна виокремити такі: *Петро, Іван, Андрій, Павло, Филип*. Зараз популяризується ім'я одного із дванадцяти учнів Ісуса Христа – *Матвій*.

Здебільшого імена апостолів є давньоєврейського походження. Однак, найуживанішими в українському суспільстві є антропоніми давньогрецького походження.

Петро походить від грецького імені *Петрос*, що означає „камінь”. Ім'я є доволі поширеним у Європі, зокрема в Україні. Наближеними до

відтворення української форми антропоніма є варіанти російської, білоруської, угорської, італійської та румунської мов.

Ім'я *Петро* є часто згадуваним у історичному процесі. Серед історичних носіїв цього імені можемо виокремити Петра Конашевича-Сагайдачного (гетьман Війська Запорозького), Петра Могилу (митрополита Київського), Петра I (царя та імператора Росії) тощо. Тож, як бачимо, ім'я було доволі поширеним серед тогочасного суспільства. Через те, що антропонім широко вживався серед населення, люди створили чимало прислів'їв, пов'язаних із ним. Наприклад: *Бери, Петре, на розум* [35].

У Словнику української мови в 11 томах ми знайшли низку нових похідних слів від антропоніма *Петро*: *петрівний, петрівчаний, петрівчанський, петрівський* [40]. У цьому ж виданні ми помітили, що корінь *петро...* є частиною деяких складних слів, що семантично пов'язано із значенням „камінь”, „гірська порода” [40]. У виданні „Спочатку було слово” також зафіксовано, що антропонім *Петро* по-грецьки означає „камінь”, „скеля” [28, с. 173]. „У Євангелії від Матвія Ісус так говорить до Петра: „І кажу Я тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою, – і сили адові не переможуть її (16:18). Ця цитата дала підставу образно називати католицьку церкву *Петрова скеля* [28, с. 173].

Чоловіче ім'я *Андрій* походить з давньогрецької мови та має два значення: 1) людина; 2) сміливий. Українська форма імені збігається з різновидами цього найменування в східнослов'янських мовах, а також у болгарській та румунській мовах. Серед відомих носіїв цього імені Андрій I (король Угорщини), Андрій Князь (український співак), Андрій Мстиславович (князь), Андрій Наливайко (козацький полковник), Андрій Полоцький (князь) тощо.

Можемо зауважити, що ім'я *Андрій* залишається широковідомим у нашому суспільстві з давніх часів і дотепер, тому часто вживається у фольклорних текстах. Наприклад:

Андрею, не будьте свинею, коли вас люди величають [35];

З нашого Андрушка ні м'ясо, ні юшка [35].

Одним із імен єврейського походження є антропонім *Іван*. Це найменування існує в різних виявах, залежно від мови, у якій вживається. Наприклад, в англословних країнах *Іван* має такі форми: *Іоанн, Іоан, Джон*, у німецькомовних – *Йоганн* або *Ганс* тощо. Ідентично з українською мовою лексема *Іван* звучить в російській мові. Також це ім'я відоме в жіночій формі: *Іванна, Іванка*. Через те, що найменування *Іван* часто вшановує християнська релігія, воно є достатньо поширеним серед українського населення, тому виникло багато народних висловів, пов'язаних з ним. Наприклад:

Пан з паном, а Іван з Іваном [18, с. 504];

Я свою вину на Івана зверну [18, с. 469];

Без Івана не було б пана [35];

Іване бідний, тягни пиріг спідний [35].

Ще одне ім'я, пов'язане з найменуванням апостола, є широковідомим серед народних текстів. Це антропонім арамейського походження – *Хома*, яке раніше активно вживали в мовному просторі українського народу, зараз є рідковживаним, однак досі часто використовується в повсякденному житті народу та визначає певну тематику:

- тема різновиду людської діяльності та процесів праці: *Коли хоче Хома, то буде робити і вдома [35]; Хома, сиди вдома, роби веретінці, буде тобі, буде мені, буде й твоїй жінці [35]; Заробив, як Хома на качалках одну продав, а дев'ять на плечах баби побили [18, с. 489];*

- тема конфліктів, фізичних процесів: *Лус, тріс Хому, тай по всьому [35]; Побили Хому за Яремину вину [18, с. 489];*

- тема людини і суспільства: *На безлюдді і Хома – пан [18, с. 492]; Хто про Хому, а він про Ярему [18, с. 477].*

На відміну від розглянутих антропонімів апостолів, ім'я *Пилип* простежуємо в такому різновиді народної творчості як скоромовки. Наприклад:

Пилип посіяв просо,

*Просо посіло,
Пташки прилетіли,
Просо поїли,
Пилип плаче [18, с. 557];
Пиляв Пилип поліна з лип,
Притулив пилку Пилип [18, с. 557].*

Отже, проаналізувавши імена апостолів в усній народній творчості, ми бачимо взаємозв'язок релігійної тематики і усної народної творчості. Антропоніми апостолів вживають не тільки в церковній літературі і не тільки для позначення святих осіб, учнів Христа, а й як певні образи-символи. Від імен апостолів з'явилась достатня кількість похідних лексем, які стосуються як істот, так і неістот, наприклад, назви постів перед святами (*петрівка, пилипівка* тощо). Також багато висловів із іменами апостолів стали крилатими в українській мові, які характеризують фізіологічні, психологічні, моральні та соціальні особливості людини.

Від найменувань апостолів утворилися християнські імена на позначення людей. Вони є досить поширеними серед українського народу, оскільки суспільство і в соціальному житті дотримується християнських традицій. Найуживанішими є імена грецького походження, а також антропоніми єврейського походження. Є кілька онімів, які зараз набувають дедалі більшого поширення серед українців. Це такі імена як *Матвій* та *Яків*.

РОЗДІЛ 3.

КОНЦЕПТ АПОСТОЛ У ТЕКСТАХ СВЯТОГО ПИСЬМА

У Новому Заповіті (переклад Івана Огієнка) вжито слово *апостол*, зокрема у першому посланні Св. апостола Павла до Тимофія:

Павло, апостол Ісуса Христа, за повелінням Бога, нашого Спасителя і Ісуса Христа, нашої надії... [1-е Тимоф. 1];

На що я поставлений був за проповідника та за апостола, правду кажу, не обманюю, за вчителя поганів у вірі та в правді [1-е Тимоф. 2].

Також концепт АПОСТОЛ вживають у релігійній літературі: Митрополит Іларіон „Як жити на світі. Соборне послання святого Апостола Якова”; Іларіон „Кирило й Methodій. Апостоли всеслов’янські”; Іларіон „Православна віра єдиної, святої, соборної й апостольської церкви. Послання східних патріархів” тощо.

Розглядаючи концепт АПОСТОЛ, ми не можемо оминати тексти Біблії, оскільки цей термін є взятий із Святого Письма, а тому часто вживаним у них. Біблія є втіленням найпоширенішої зараз релігії – християнства. Сучасна людина сприймає Святе Письмо не лише як християнську книгу, але й як зразок світової літератури, у якому описані найвизначніші події та особи.

3.1. Відображення апостолів у текстах Євангелія

Апостол (від грецького *apostolos* „особа послана“) – будь-який із 12 учнів, обраних Ісусом Христом. Іноді цей термін також застосовують до інших, особливо до Павла, який прийняв християнство через кілька років після смерті Ісуса. У Луки 6: 13 сказано, що Ісус вибрав 12 зі своїх учнів, „яких назвав апостолами“, а в Марка 6: 30 Дванадцять називають апостолами, коли згадують про їх повернення з місії проповідування та зцілення, під час якої Ісус надіслав їх. Повний список Дванадцятьох представлений з деякими варіаціями в Марка 3, Матвія 10 та Луки 6 так:

Петро та Андрій, сини Івана (Івана 21: 15); Яків та Іван, сини Зеведеєві; Філіп; Варфоломій; Матвій; Томас; Яків, син Алфея; Юда, або Тадей, син Якова; Симон Хананеєць, або Зілот; і Юда Іскаріотський.

Ігор Губаржевський у своїй праці „Основи українського православ'я” [13] писав, що привілеї Дванадцятьох полягали в тому, щоб постійно відвідувати свого господаря і бути одержувачами його спеціального навчання. Принаймні одного разу їх відправляли на спеціальну місію, по два, щоб оголосити про наближення месіанського царства (Марка 6; порівн.: Матвія 10; Луки 9). Троє з них, Петро, Яків та Іван, утворили внутрішнє коло, якому лише було дозволено стати свідком таких подій, як виховання дочки Яіра (Марка 5: 37; Луки 8: 51), Преображення (Марка 9; Матвія 17; Луки 9) та агонії Ісуса в Гетсиманському саду (Марка 14: 33; Матвія 26: 37).

Схоже, особливе значення надавалося цифрі 12, яку деякі вчені тлумачать як покликання на 12 племен Ізраїлю. Після того, як пробіл і смерть зрадника Юди Іскаріотського залишився прогалиною, негайно було вжито заходів для її заповнення шляхом обрання Матвія (Дії 1). Саме до членів цієї групи з 12 осіб слово *апостол* зазвичай вживають у Діях.

Сам Павло претендував на титул апостола, очевидно, на тій підставі, що він бачив Господа і отримав доручення безпосередньо від нього. Це, здається, узгоджується з умовою в Діях, згідно з якою новопризначений апостол повинен бути здатним давати свідчення очевидців про Воскресіння Господнє. За словами деяких ранніх християнських письменників, окремих називали *апостолами* після періоду, охопленого Новим Заповітом. Це слово також вживають для позначення вищого адміністративного чи церковного чиновника [13].

У низці уривків Нового Заповіту апостолів названо *мандрівними місіонерами*. Їхня назва та функції описані, наприклад, у 2 Коринтянах 8: 23 (пор.: Філ. 2: 25) як „посланці церков“. Ці посланці були обрані або призначені людьми, яких вони мали представляти (пор. 2 Кор. 8: 6, 8: 16–23). Цей процес призначення не виключає обов'язкового Божого втручання

(пор. Дії 13: 1–3). Очевидно, ранню християнську місію значною мірою виконували ці апостоли-місіонери, деякі з яких, можливо, були жінками, хоча свідчення про жінок є непевними. Завдання цих апостолів включало проповідування Євангелії та адміністрування новозаснованих церков, але чіткого опису роботи в Новому Завіті немає (пор. 1 Кор. 9: 5, 12:28; 2 Кор. 11:13; Рим. 16: 1–23).

Більш спеціалізоване поняття апостола згадується в Галатам 1: 17, 1: 19 та 1 Коринтян 9: 5 (пор. 1 Кор. 15: 7), де колишніх учнів Ісуса називають *апостолами*. Очевидно, цей титул був наданий тим учням, які відчували бачення воскреслого Христа (1 Кор. 9: 1, 15: 3–8), але ситуація незрозуміла, оскільки у вирішальному уривку, 1 Коринтянам 15: 3–7, концепції, які спочатку були різними, об'єднано: 1 Коринтянам 15: 5 називає Кіфу і Дванадцять, 1 Коринтянам 15: 7 називає Якова „та всіх апостолів“ як одержувачів видінь, тоді як 1 Коринтян 15: 6 говорить про „п'ятсот братів“, не називаючи їх учнями Ісуса чи апостолами. Деякі автори Нового Завіту, особливо Лука, ототожнюють учнів Ісуса (або апостолів) з „Дванадцятьма“, спочатку іншою інституцією керівництва (Мк. 3: 16–19, Мт. 10: 2–4, Лк. 6: 14–16, Дії 1: 13 і, по-іншому, 1 Кор. 15: 5). Імена учнів, яких зараховували до Дванадцятьох, певною мірою відрізняються в традиції (пор. Дії 6: 2; Мк. 14:10 та паралелі, 14:43 та паралелі; Ін. 6:71, 12: 4, 20:24). Лука також згадує дванадцять апостолів як провідників єрусалимської церкви (наприклад, Дії 4: 35–37, 5: 2, 5: 27–32), завдання, яке суперечить їх ролі місіонерів. У Діях 1: 21–22 Лука стверджує, що для нього, і без сумніву для інших у ранньому християнстві, є критеріями апостольства: апостол – „один із людей, які були нашими супутниками протягом усього часу, коли Господь Ісус входив і виходив серед нас, починаючи з хрещення Івана до дня, коли він був забраний від нас, свідок свого воскресіння разом з нами“. Однак ці критерії є пізнішою конструкцією, покликаною обмежити поняття лише тими, хто був очевидцем (Лк. 1: 2), і таким чином скоротити плутанину, що зростала, щодо природи та авторитету апостолів [13].

Євангеліє розповідає про вчення Ісуса з Назарета, єврея, який проповідував під час римської окупації своєї країни. Після його розп'яття на хресті близько 32 р. н. е. та подальших повідомлень про його воскресіння з мертвих, послідовники Христа, що означає „помазаник“, розвинули його вчення у християнську віру. Хоча ця нова релігія зберегла багато священних писань іудаїзму, вона також створила власні святі тексти. Серед них Євангелія прагнули передати рятувальне послання Ісуса [13].

Із кількох Євангелій, написаних ранніми послідовниками Христа, чотири з ранніх часів були визнані такими, що складають разом авторитетні Євангелії. Ці Євангелії, віднесені до Матвія, Марка, Луки та Івана, склали ядро, навколо якого сформувався канон або колекція офіційно прийнятих текстів християнської Біблії.

До видання друкованих Біблій найпоширенішою християнською книгою Писань була рукописна копія чотирьох Євангелій.

Євангеліє від Марка, друге з чотирьох новозавітних Євангелій (оповіді, що розповідають про життя та смерть Ісуса Христа), а з Матвієм та Лукою – одне з трьох синоптичних Євангелій (тобто тих, що висловлюють спільну думку). Його приписують святому євангелісту Марку (Дії 12:12; 15:37), товаришеві святого Павла та учню святого Петра, вчення якого може відображати Євангеліє. Це найкоротше і найдавніше з чотирьох Євангелій, імовірно написане упродовж десятиліття, що передувало руйнуванню Єрусалима в 70 році н. е. Більшість вчених сходяться на думці, що його використовували святі Матвій та святий Лука при складанні своїх розповідей; більше 90 відсотків змісту Євангелія від Марка є в Євангелії від Матвія та понад 50 відсотків у Євангелії від Луки. Хоча в тексті немає літературної української мови, він простий і прямий, і, як найдавніше Євангеліє, він є основним джерелом інформації про служіння Ісуса [23].

Пояснення Марка до єврейських звичаїв та його переклади арамейських виразів свідчать про те, що він писав для ново навернених язичників, ймовірно, особливо для тих навернених, що живуть у Римі. Після

вступу (1: 1–13), Євангеліє описує служіння Ісуса в Галілеї та її околицях (1: 14–8: 26), його подорож до Єрусалиму (11–13), Страсті (14–15) та Воскресіння (16). Останній уривок у Марка (16: 9–20) пропущено в деяких рукописах, включаючи два найдавніших, а в інших замінено коротший уривок. Багато вчених вважають, що ці останні вірші не були написані Марком, принаймні не одночасно з Євангелієм, а були додані пізніше. Євангеліє від Марка підкреслює вчинки, силу та рішучість Ісуса у подоланні злих сил та всупереч могутності імперського Риму. Марко також наголошує на Страстях, передбачаючи її ще у 8-му розділі та присвячуючи останню третину свого Євангелія (11–16) останньому тижню життя Ісуса [23].

Одним із найяскравіших елементів Євангелія є характеристика Марка про Ісуса як небажання відкрити себе як Месію. Ісус називає себе лише Сином Людським і, мовчазно визнаючи заяву святого Петра про те, що Ісус є Христос (8: 27–30), проте застерігає своїх послідовників нікому не розповідати про нього.

Євангеліє від Луки, третє з чотирьох новозавітних Євангелій, а з Євангеліями від Марка та Матвія – одне з трьох синоптичних Євангелій (тобто тих, що мають спільну думку). Його традиційно зараховують до святого Луки, „улюбленого лікаря“ (Кол. 4: 14), близького товариша святого апостола Павла. Євангеліє від Луки чітко написано для новонавернених язичників: воно простежує родовід Христа, наприклад, від Адама, „батька“ людського роду, а не від Авраама, батька єврейського народу. Дата та місце складання невідомі, але багато хто датує Євангеліє 63–70 роками н. е., інші – дещо пізніше.

Як і святий Матвій, Лука виводить більшу частину свого Євангелія з Євангелії від Марка, зазвичай слідуючи послідовності Марка і включаючи близько 50 відсотків матеріалу Марка у свої роботи. Євангелія від Луки та Матвія, однак, містять багато матеріалу, якого немає в Євангелії від Марка, що свідчить про те, що обидва євангелісти могли мати доступ до іншого спільного джерела [23].

Незважаючи на схожість з іншими синоптичними Євангеліями, оповідання Луки містить багато унікального. У ньому подано подробиці про немовля Ісуса, яких немає ні в одному іншому Євангелії: перепис кесаря Августа, подорож до Вифлеєму, народження Ісуса, поклоніння пастухам, обрізання Ісуса, слова Симеона та Ісуса у 12 років у храмі в час розмови з докторами закону. Це також єдине Євангеліє, яке розповідає про Вознесіння Господнє. Серед помітних притч, які зустрічаються лише в Євангелії від Луки, – це приклад милосердного самарянина та блудного сина [44].

Євангеліє від Луки також унікальне у своїй перспективі. Вона нагадує інших синоптиків у своєму трактуванні життя Ісуса, але виходить за рамки їх, розповідаючи про служіння Ісуса, розширюючи свою перспективу, щоб враховувати загальну історичну мету Бога та місце церкви в ній. Лука та його супутня книга „Діяння апостолів” зображують церкву як Божий інструмент викуплення на Землі в перерві між смертю Христа і Другим пришествям [44]. Дві книги разом об’єднують першу християнську історію, у якій викладено Боже призначення через три історичні епохи: епоху Закону та пророків, що тривала від Стародавнього Ізраїлю до часів Святого Іоанна Хрестителя; епоха служіння Ісуса; та епоху місії церкви, від Вознесіння до повернення Христа.

Євангеліє від Івана, четверте з чотирьох новозавітних оповідань, що розповідають про життя та смерть Ісуса Христа. Це єдине з чотирьох Євангелій, які не розглядаються серед синоптичних Євангелій (тобто тих, що представляють спільну думку). Хоча Євангеліє нібито написано святим апостолом Іоанном, „улюбленим учнем” Ісуса, було багато дискусій щодо справжньої особистості автора. Мова Євангелія та його добре розвинена теологія припускають, що автор, можливо, жив пізніше Іоанна і спирався на свої вчення на вчення та свідчення Івана. Більш того, факти про те, що кілька епізодів з життя Ісуса перераховано не послідовно із синоптиками і що останній розділ, здається, є пізнішим доповненням, свідчать про те, що текст може бути складеним. Місце і дата складання Євангелія також невідомі;

багато вчених припускають, що вона була написана в Ефесі, в Малій Азії, близько 100 р. н. е. з метою донесення правди про Христа християнам елліністичного походження.

Євангеліє від Івана відрізняється від синоптичних Євангелій кількома способами: воно охоплює інший проміжок часу, ніж інші; воно знаходить значну частину служіння Ісуса в Юдеї; і воно зображує Ісуса, який довго роздумує над богословськими питаннями. Однак головна відмінність полягає в загальній меті Івана. Автор Євангелія від Івана говорить нам, що він вирішив не записувати багато символічних дій Ісуса і замість цього включив певні епізоди, щоб його читачі могли зрозуміти та поділитися містичним союзом Христової церкви, щоб вони „могли повірити, що Ісус є Христос, Син Божий, і щоб, вірячи, ви мали життя в Його ім'я” (20: 30). Цей мотив пронизує розповідь, як і своєрідний містичний символізм і неодноразовий акцент на втіленні. Автор розпочинає свою розповідь із висловлювання про втілення, яке чітко натякає на Буття („Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог”). Автор постійно додає власні коментарі для тлумачення, щоб з'ясувати мотиви Ісуса. В оповіданні про деякі чудесні вчинки, наприклад, годування 5000 (6: 1–15), яке зустрічається у всіх чотирьох Євангеліях, версія Івана пояснюється як символ глибшої духовної істини („Я – хліб життя; ... ”). У Євангелії від Івана Ісус відкрито представляє себе божественним Сином Божим, не приховуючи своєї ідентичності, як це зроблено в Євангелії від Марка. Отже, автор Євангелія від Івана не просто оповідає про низку подій, а виокремлює деталі, які підтверджують впорядковане богословське тлумачення цих подій [13].

Через свій особливий богословський характер, Євангеліє від Івана вважали в стародавні часи „духовним Євангелієм”, і воно чинило глибокий і тривалий вплив на розвиток ранньохристиянської доктрини.

3. 2. Дії святих апостолів як частина Святого Письма

Діяння апостолів – п'ята книга Нового Завіту, цінна історія ранньохристиянської церкви. Діяння були написані грецькою мовою, ймовірно, святим євангелістом Лукою. Євангеліє від Луки завершує, де починаються Діяння, а саме – зі Сходження Христа на небо. Дії, очевидно, були написані в Римі, можливо, між 70 та 90 роками нашої ери, хоча деякі вважають, що можлива й дещо раніша дата [5].

У праці В. Сулими „Біблія і українська література” [41] йдеться про те, що боротьба за апостольську владу відображена також у списках апостолів, які значною мірою відрізняються. Марк 3: 16–19, Лука 6: 14–16 та Дії 1: 13–26 дають різноманітні розповіді. Історія списків апостолів триває у другому столітті, іноді відображаючи різні інтереси християнських груп. Плутанина про те, хто був, а хто не був апостолом, зустрічається і в інших частинах Нового Завіту. Чи був Яків, „брат Господній“ (Гал. 1: 19), апостолом? Хоча Варнаву разом з Павлом називають апостолом, у Діяннях 14: 4 та 14:14 Павло ніколи не називає його цим ім'ям (пор. Гал. 2: 1–10, 2: 13; 1 Кор. 9: 6). Чи хоче він уникати будь-якого посилення на попередню концепцію апостольства (пор. Дії 15: 36–40, Гал. 2:13)? З іншого боку, Павло говорить про апостолів-місіонерів, коли різниця між ними та ним ясна.

Після вступної розповіді про зішестя Святого Духа на апостолів у день П'ятдесятниці (інтерпретовано як народження церкви), Лука розглядає як центральну тему поширення християнства в язичницькому світі під керівництвом Святого Духа. Він також описує поступовий відхід церкви від єврейських традицій. Навернення святого Павла та його подальшим місіонерським подорожам відведено помітне місце, оскільки цей близький товариш від Луки був видатним апостолом язичників. Без Дій картину первісної церкви було б неможливо реконструювати; з ними новозавітні листи святого Павла набагато зрозуміліші. Дії закінчуються досить раптово після того, як Павло успішно проповідував Євангелію в Римі, визнаному центрі світу язичників.

3. 3. Постать апостола Павла у книзі „Послання апостола”

Апостол Павло був одним з найплідніших авторів Нового Завіту. Із 27 книг у Новому Завіті 13 або 14 традиційно приписують Павлові, хоча лише 7 з цих послань Павла вважаються повністю автентичними і продиктовані самим святим Павлом. Про авторство інших дискутують, вважаючи, що вони походять від сучасних або пізніших послідовників, що пишуть на ім'я Павла. Ці автори, ймовірно, використовували матеріали з його збережених листів і, можливо, навіть мали доступ до листів, написаних ним, які більше не збереглися.

Походження апостольства Павла досі таке ж загадкове, як і в ранньому християнстві. Якщо застосовувати критерії Дії 1: 21–22, Павло не вважається апостолом. Насправді, твердження Павла про апостольство оскаржувалося в більшій частині раннього християнства (1 Кор. 9: 2, 15: 9–10). На початку своєї християнської кар'єри Павло працював апостолом-місіонером зі своїм наставником Варнавою (Дії 9: 27, 13: 1–3, 14: 4, 14: 14; пор. Гал. 1: 15–2: 14). Однак назва, яку Павло використовував у своїх листах, „названий апостолом Христа Ісуса“ (1 Кор. 1: 1), виражає розуміння власного апостольства, відмінне від розуміння Луки. Незважаючи на свідчення, подані Павлом, походження цього титулу до певної міри все ще залишається загадкою. Оскільки Павло не підпадає під нормальне визначення, його власний титул передбачає критичне переосмислення всієї концепції апостольства. У своєму першому листі 1 Солунян Павло не вживає титул. Уперше воно з'являється в приписі до Галатів (1: 1): „Павло, апостол не від людей і не через людину, а через Ісуса Христа і Бога Отця, що воскресив його з мертвих“ (пор. 1 Кор. 1: 1, 2 Кор. 1: 1, Рим. 1: 1–7). Цей новий титул став стандартом у церквах Павла (Кол. 1: 1; Еф. 1: 1; 1 Тм. 1: 1, 2: 7; 2 Тм. 1: 1, 1: 11; Ти. 1: 1).

Таким переосмисленням Павло фактично заявив, що він більше, ніж звичайний апостол-місіонер; він претендував на той самий ранг і владу, що й колишні учні Ісуса (пор. Гал. 1:17; 1 Кор. 9: 1–5, 15: 1–10), справді, вищий авторитет. Його листи свідчать, однак, що він зіткнувся зі значними

труднощами в отриманні визнання того, що його апостольська влада була законною. Його претензія, здається, викликала запеклі суперечки щодо питання, хто був справжнім, а хто фальшивим апостолами (пор. 2 Кор. 11:13). Апостольство Павла було повністю прийнято лише після його смерті як мученика, коли Петра і Павла стали вважати великими діячами – засновниками ранньої християнської історії. Однак єврейське християнство ніколи не визнавало Павла законним апостолом.

Твердження Павла про „апостола язичників” (Рим. 11:13; пор. Рим. 1: 5–7, 1: 13–15) означало, що він мав унікальне становище в церкві. Посланий воскреслим Христом, який з’явився йому і призначив його (Гал. 1: 15–16), він служив Христовим посланцем, представником та наслідувачем на землі у майже виключному сенсі (Солун. 1: 6, 2: 14 та 1 Кор. 4: 16, 11: 1). Його завданням було не лише поширювати Євангеліє та знаходити церкви; усе його фізичне та духовне існування мало стати прозінням розп’ятого та воскреслого Христа (пор. Гал. 6: 17; 2 Кор. 2: 14–5: 21, 13: 3–4; Філ. 3: 10). Апостольська служба Павла мала тверду позицію в історії спасіння, а також у викупленні космосу. Під час Страшного суду він очікував служити представником своїх церков перед Христовим судом (2 Кор. 11: 2; пор. 1 Кор. 1: 8; 1 Фес. 2: 10, 5: 23; Філ. 2: 15; також Кол. 1: 22, Еф. 5: 27).

Концепція апостольства Павла виникла внаслідок інтенсивної боротьби в першій церкві. У цій боротьбі його власні теологічні уявлення про апостольство зазнали глибоких змін. Гео Віденґрен вважає, що концепція апостола Павла має найближчі паралелі і, ймовірно, попередники в сирійському гностицизмі. У дослідженні „Der Apostel Paulus und die sokratische Tradition” автор показав, що Павло перебував під сильним впливом сократичної традиції, у якій Сократ фігурував як посланець, посланий божеством. Отже, концепція апостольства Павла є надзвичайно складним творінням, яке відображає боротьбу його власної кар’єри, а також конфлікти раннього християнства щодо законності та авторитету його керівництва [7].

Шоста книга Нового Завіту, Послання Павла до римлян, була написана святим Павлом, коли він був у Коринті близько 57 р. н. е. Він був адресований християнській церкві в Римі, збори якої він сподівався відвідати вперше по дорозі до Іспанії. Послання є найдовшим і доктринально найзначнішим із творів Святого Павла і є скоріше богословським трактатом, ніж листом. У ній він визнає унікальну релігійну спадщину євреїв (до свого навернення Павло був єврейським фарисеєм), але стверджує, що праведність більше не приходиться через Мойсеєвий Закон, а через Христа.

Перше та друге послання Павла до коринтян

Перше послання Павла до коринтян і друге послання Павла до коринтян були написані святим Павлом. Ймовірно, перший лист був написаний приблизно в 53–54 роках н. е. в Ефесі і стосується деяких проблем, що виникли в новій християнській спільноті, яку він створив у Коринті під час свого першого місіонерського візиту (бл. 50–51 рр.). Другий лист був написаний з Македонії близько 55 року н. е. Він схвалює відповідь коринтян на його перший лист і підтверджує його апостольський авторитет. У листах йдеться про церкву язичників-християн, і тому вони найкраще свідчать про те, як святий Павло діяв на території язичників.

Лист Павла до галатів

Лист Павла до галатів, дев'ята книга Нового Завіту, був автором святого Павла. Лист, ймовірно, був написаний між 53–54 рр. н. е. і стосується розділення всередині християнської спільноти щодо того, чи потрібно обрізати новонавернених та дотримуватися приписів Мойсеєвого закону. Він підтверджує своє вчення, що єврейський закон більше не є винятковим шляхом до праведності, і стверджує, що християни мають нову свободу в Христі. Лист є дуже сильним і конкретним у вирішенні відповідних проблем і є єдиним посланням без люб'язного вторгнення, подяки чи особистого привітання, доданого до останніх благословень [7].

Лист Павла до ефесян

Хоча Послання Павла до ефесян приписують святому Павлу, це, передусім, справа одного з його учнів. Учені вважають, що лист, імовірно, був написаний до 90 року нашої ери, і що автор звернувся до листа Колосян до листа Святого Павла як довідку. З 155 віршів в Ефесянах 73 мають словесні паралелі з Колосян. Якщо додати паралелі до справжніх листів Павла, 85 відсотків Ефесян дублюються в інших місцях. Цей та декілька інших оскаржуваних листів зазвичай позначають як „послання дейтера-Павла”, що свідчить про те, що вони, ймовірно, були написані послідовниками Святого Павла після його смерті.

Лист Павла до филип'ян

Вважають, що Лист Павла до филип'ян був написаний святим Павлом, коли він був у в'язниці, ймовірно, у Римі близько 62 р. н. е. На думку кількох науковців, канонічна праця, ймовірно, є пізнішим зібранням фрагментів листування Павла з громадою у Філіппах. Побоюючись, що його страта наближається, та сподіваючись якимось чином знову відвідати філіппійців, святий Павло пояснює, що він вітає смерть заради Ісуса, але однаково стурбований продовженням свого апостольства.

Лист Павла до колосян

У науці обговорюється авторство Послання Павла до колосян. Для деяких вчених розроблена теологія листа вказує на те, що він був написаний святим Павлом під час його ув'язнення в Римі близько 62 р. н. е. Інші ставлять під сумнів авторство Павла на основі особливого словникового запасу і припускають, що це послання Павла Дейтера, написане послідовниками Павла після його смерті. Враховуючи його схожість з Листом Павла до Филимона, деякі припускають, що пізніший паулініст просто змінив деталі, щоб зустріти іншу ситуацію.

Перший і Другий лист Павла до солунян

Перший Лист Павла до Солунян, ймовірно, був написаний святим Павлом з Коринфа приблизно в 50 році н. е. Однак другий лист, можливо,

має дейтеро-полінське походження, хоча це обговорюється. Друге Солуняни, очевидно, є наслідуванням стилю Перших Солунян, але, здається, відображає пізніший час. Крім того, з огляду на те, що існує значна двозначність щодо близькості Другого пришествя Христа, його авторство святого Павла викликає сумнів [9].

Перший і другий лист Павла до Тимофія

Вважають, що жодне з двох послань Павла до Тимофія не було написане святим Павлом. Мовні факти – такі як короткі сполучники, частки та інші синтаксичні особливості; уживання різних слів для одних і тих самих речей; і повторювані незвичайні фрази, які інакше не використовуються Павлом, – це досить переконливі докази проти авторства та автентичності. Обидва послання зазвичай вважаються „трито-Полінськими”, тобто вони, ймовірно, були написані членами Павлинської школи через покоління після його смерті, ймовірно, між 80 і 100 роками нашої ери [9].

Лист Павла до Тита

Авторство Послання Павла до Тита оскаржується. З огляду на багато подібностей за змістом і стилем до двох Листів Павла до Тимофія, цілком можливо, що цей твір також є три-Павловим посланням, написаним через покоління після смерті святого Павла. Насправді ці три листи разом часто називають пастирськими листами, оскільки вони були написані для того, щоб навчати та закликати одержувачів у їхній пастирській службі, а не для вирішення конкретних проблем зборів, як багато інших послань Павла.

Лист Павла до Филимона

Лист Павла до Филимона, ймовірно, був написаний святим Павлом у римській в'язниці приблизно в 61 році н. е., хоча деякі джерела датують його раніше. Коротке послання було написане Филимону, багатому християнину з Колосся, від імені Онисима, колишнього раба Филимона. Не висуваючи суду над самим рабством, Павло закликає Филимона виявляти справжню християнську любов, яка усуває бар'єри між рабами та вільними людьми.

Лист до євреїв

Хоча Лист до євреїв традиційно приписують святому Павлу, твір не містить вітання з іменем автора. Книга входить до корпусу Павла на Сході, але не на Заході. Враховуючи, що думки, метафори та ідеї євреїв відрізняються від решти Нового Завіту, більшість вчених сумніваються, що це написано святим Павлом або його послідовниками. Упродовж віків пропонували різних авторів, і цілком можливо, що твір був написаний євреєм-наверненим серед другого покоління християн, які зазнавали переслідувань [23].

3.4. Соборні послання апостолів

Послання апостолів, відоме також під латинською назвою *Epistula Apostolorum*, було невідоме до свого відкриття в другій половині XIX століття. Перша версія була написана коптською мовою і знайдена поблизу Каїра. Імовірно, фрагментований папірус датується четвертим чи п'ятим століттям. Це був переклад більш раннього грецького документа, написаного, можливо, в Єгипті до другого століття, але після канонічних Євангелій. Після цього відкриття в Ефіопії була знайдена більш повна версія, яка датується XVIII століттям і, можливо, була прямим перекладом коптського. Послання було вперше надруковано 1919 року, і зараз воно зберігається в археологічному музеї в Каїрі.

Послання насправді не має назви, тому його назва походить від перших віршів. Він починається як „лист ради апостолів”. Це віщує відкриття Ісуса своїм апостолам після його воскресіння. Виступаючи як воскреслий Господь, Ісус навчає їх формулам віри, догмам та катехитичним моментам. Отже, це повторення „православ'я”. Він робить це через бачення та діалог. Він базується не на матеріалі висловів, а на біблійному оповіданні. У п'ятдесят одному розділі є близько шістдесяті питань. Це, безумовно, найдовше послання.

Його важливість стає зрозумілою, коли перераховувати не лише одного чи двох апостолів, а всіх їх. Це свідчить про те, що всі вони були присутні для одкровення, і що це не було таємне вчення, дане обраним. Окрім надання цьому документу додаткових повноважень, включення всіх їх імен також контрастує з багатьма іншими документами цього періоду, де один автор стверджував, що він був обізнаний із спеціальними вченнями [48].

Той факт, що Ісус представився їм, також підкреслює фізичну реальність його воскресіння. Текст ґрунтується на історіях після воскресіння з Нового Завіту, хоча деяку свободу було взято з деталями. Деякі вчені стверджують, що Послання Апостолів було основою для великої частини віросповідання, що склалася в першій Церкві. Так само, як поява воскресіння Ісуса підтвердило його воскресіння, традиція віри була підтверджена історичними фактами земного життя Ісуса. Тоді документування історичних аспектів його життя було важливою частиною письмової традиції. Усе, що говорив Ісус, укорінене у Писаннях, надаючи додаткової ваги його легітимності як продовженню євангельської традиції.

У тексті згадуються два єретичних учителя на ім'я – Церинт і Симон. Учені вважають, що це посилання на Симона Магнуса, названого в Книзі Діян. У Посланні немає жодних слів для критики їхніх гностичних уявлень. Ймовірно, його використовували як зустрічний позов до тих, хто думав про перехід на гностицизм. Отже, він використовує формат, знайомий читачеві – гностику. Тим не менш, потрібні великі зусилля, щоб також відрізнити себе від традиційного гностичного матеріалу своєю відкритістю та універсальністю. Це не проповідання конкуруючих „таємниць“, характерних для гностичних творів [5].

Після того, як назвали двох „лжеапостолів“, „справжні апостоли“ (перераховані по іменах) пишуть про те, що вони бачили, чули та торкалися після того, як Ісус воскрес із мертвих. Після цього слідує кілька тверджень про Ісуса – про те, що він був посланий Богом, на престол праворуч Отця, творець неба і землі, виконавець пророцтв і відомий апостолам. Він був

словом, що став тілом, народився від Діви Марії і народився від Святого Духа. Він був укутаний у сповивання і народився у Віфлеємі. Детальні відомості про те, як він виріс і досяг зрілості, підкріплюють історії з Євангелій від дитинства.

Після підтвердження того, що всі ці події були правдою, як було сказано, апостоли згадують усі чудеса, які він здійснив, включаючи заміну води у вино в Кані, змушуючи кульгавих ходити, засохлі руки заживали, кров застигала, а демони тонули у морі. Він не тільки заспокоїв море, але й пішов по ньому. Коли у них не було грошей на збирача податків, вони знайшли їх у риб'ячих пащах. Коли у них було всього п'ять хлібів і дві риби, він наказав 5000 чоловік сісти і поставити перед ними хліб. Коли всі вони були наповнені, у них ще було дванадцять кошиків залишків. П'ять хлібів символізували символи віри – Отця, Сина і Святого Духа, церкву та відпущення гріхів [5].

Апостоли закликали читача стати учасниками його благодаті, подумати про вічне життя і не спотворювати слово (як це зробили Церинт і Симон). Ворогів Господа чекали б смерть і руйнування. Це забезпечило вхід у останні моменти Господа, який був розп'ятий Пілатом між двома злодіями. Коли три жінки пішли помазати його тіло, вони виявили порожню могилу.

Але коли вони плакали, Господь з'явився їм, сказав Марті піти і розповісти решті учнів. Апостоли визнають, що не вірили їй, тому вона повернулася до Ісуса зі своїм звітом. Тоді Ісус послав Марію, але й вони їй не повірили. Тоді Ісус і жінки пішли разом, щоб знайти апостолів (які на той час вже були на рибалці). Ісус кликав їх, але вони думали, що це привид. Нарешті Ісус переконав їх, що Він воскрес. Ще сумніваючись, апостолів було запропоновано вкласти пальці у відбиток нігтів і помітити його сліди. Потім вони впали і поклонилися йому.

Решта Послання зосереджується на одкровеннях. Господь існував від початку, отримавши силу і мудрість. Він з'явився Марії як Гавриїл, і коли Марія прийняла його, він сформувався і ввійшов у її тіло, ставши тілом.

Він передбачив ув'язнення Петра, але пообіцяв надіслати свою владу у вигляді Гавриїла, який відкриє двері. Це викликало запитання про важливість приймати чашу і пити її. Ісус сказав, що це буде потрібно, поки він знову не прийде. – Як би він прийшов? – було наступне питання. Господь сказав, що він буде схожий на сонце, коли воно вийде, у сім разів яскравіше його слави. „Коли це станеться?” Через 120 (або 150) років, між святом Пасхою.

Коли вони сумнівалися, що вони здатні виконувати те, що від них вимагається, Господь пообіцяв бути з ними. Він додав: „Будьте мужніми і відпочиньте в мені”. Наступні десять глав включали вчення, які зазвичай зустрічаються в Євангеліях [7].

У главі 31 Господь згадав Павла і описав, що з ним станеться. Вони мали „зробити йому те, що я зробив вам”. Вони мали направляти його та навчати у всьому, що було сказано про Господа. Павло стане спасінням язичників.

Після цієї короткої перерви за участю Павла, апостоли ще раз запитали про все, чого вони ще не знали, про все – від спасіння до кінця світу. Ісус терпляче відповідав на всі їхні запитання, включаючи опис кінця часів та Судного дня. Коли вони висловлювали стурбованість тим, хто буде виключений під час остаточного суду, Господь заохотив учнів молитися за них.

Він довів це до слова, розповівши притчу про мудрих дів, які дивилися, проти нерозумних дів, які дрімали. Імена мудрих були Віра, Любов, Радість, Мир та Надія. Назви нерозумних були Знання, Розуміння, Послух, Терпіння та Співчуття. Хоча ці п'ятеро, можливо, повірили і визнали, вони не виконали його заповідей. За це вони залишилися б за межами королівства і були засуджені померти в муках.

Підсумок полягає в тому, що віруючі повинні бути чесними і правильно проповідувати, не боячись жодної людини (особливо багатих). Якщо вони бачать грішників, вони повинні їх попередити, але якщо грішники не відповідають, їх варто ігнорувати. Також потрібно ігнорувати чутки.

Стандарти є високими для віруючих; не можна сповідувати віру і діяти протилежно. Світ ненавидить тих, хто вірить і діє правильно, але Батько буде винагороджений. Останні слова Господа включали попередження про лжевчителів. Ці злочинці будуть вилучені з вічного життя і піддані суду.

Коли Господь закінчив говорити, почувся грім, блискавка та землетрус. Небо розійшлося, і яскрава хмара підняла його серед співу та радості ангелів. Його останні слова були такими: „Ідіть звідси з миром” [5].

РОЗДІЛ 4.

КОНЦЕПТ АПОСТОЛ У РОМАНІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ „АПОСТОЛ ЧЕРНІ”

Поняття „апостол” знаходимо і в художніх творах, зокрема:

Ольга Кобилянська „Апостол черні”;

Роман Іваничук „Євангеліє від Томи”;

Іван Перепеляк „Тринадцятий апостол”;

Борис Крупницький „Гетьман Данило Апостол і його доба” та ін.

4.1. „Апостол черні” в оцінці сучасних літературознавців та мовознавців

Щоб краще дослідити вживання цього поняття в художніх текстах, наукових дослідженнях та в повсякденному житті варто звернутися до літературної критики. Однією з них є стаття Марії Крупи „Апостол любові”, у якій неодноразово вжито аналізований термін. Науковець розпочинає свою роботу з короткого опису цього роману і на першій сторінці своєї статті кілька раз згадує назву твору:

„Роман „Апостол черні” – то вершина творчості О. Кобилянської, квінтесенція її роздумів про історичну долю України та місце інтелігента у цій долі... „Апостол черні” був за радянських часів заборонений... До ідей, що висловлені в „Апостолі черні”, О. Кобилянська зверталася і в ранній творчості, але у цьому романі вони набули нового звучання” [30, с. 5].

У статті Марії Крупи, присвяченій роману Ольги Кобилянської „Апостол черні”, наведено декілька цікавих висловів зі словом *апостол*, зокрема:

Якщо у ранніх творах вона проповідувалась словесно у записах щоденника, розмовах і диспутах, то „Апостол черні” показує зразкову модель у дії [30, с. 7];

*Передовсім перед читачем постає образ українського священика о.Захарія – **апостола черні**... [30, с. 7];*

*Але щоб стати провідцем нації, потрібна жертовна праця над собою, самозречення і велика, **апостольська любов** до рідного народу [30, с. 8];*

*...таким хотіла бачити О. Кобилянська українського інтелігента, таким **апостолом любові** до менших братів своїх постійно малювала його у своїх творах [30, с. 8];*

*І якщо **апостоли** із Святого письма зрікаються земних утіх та турбот, щоб проповідувати Слово Боже і Божу Любов, то **АПОСТОЛ** О. Кобилянської жертує свою працю для просвітлення, піднесення, зростання рідного народу, в ім'я національної ідеї [30, с. 8];*

***Образ-мотив апостола** проходить через всю творчість О.Кобилянської [30, с. 8];*

*Героїню цього твору Олену Ляуфер, просвіщав студент-медик, що здавався їй та іншим членам родини „**апостолом правди**” [30, с. 8];*

*Власне таким приводить О.Кобилянська Юліяна на факультет богослов'я, на шлях „**апостола черні**”... [30, с.11];*

*...але для досягнення літературної ідеї – веде від **апостола черні** до **апостола меча** [30, с. 11];*

*Письменниця так будує сюжетні колізії, що Юліян Цезаревич кидає священичий сан, не висвятившись, вступає до війська, стає **АПОСТОЛОМ МЕЧА** [30, с. 11];*

*У тих словах остання заповідь великої гуманістки, що була і зостається для українського народу **апостолом правди і апостолом любові** [30, с. 11].*

Тож, у цій статті ми знайшли цікаві вирази, які зі сторони релігії представляють силу слова та моралі, але водночас з цими рисами характеризують і військову могутність, загартованість українського народу та боротьбу за справедливість. Наприклад, вислів *апостол меча*, певною мірою, стосується більше фізичної сили народу, аніж духовної. У цьому

словосполученні зроблено акцент на силу, підготовку та витримку, яка допомагає у бою.

У вислові *апостол черні* також розглянуто не так релігійний аспект, як те, що священник постає певним просвітителем людей. Його головним завданням є не так спасти душі, як зробити український народ освіченим і світсько-окультуреним.

4.2. Словосполучення *апостол черні* як заголовок

Роман Ольги Кобилянської „Апостол черні” є яскравим прикладом вживання концепту АПОСТОЛ у творах української літератури. Адже слово *апостол* знаходимо не тільки в тексті твору, але й у його назві. Тому, судячи із заголовку, ми думаємо, що в романі буде багато цікавих прикладів зі вживанням досліджуваного поняття. Але, прочитавши весь твір, ми не спостерігаємо великої кількості випадків вживання концепту АПОСТОЛ.

Художній твір Ольги Кобилянської „Апостол черні” дістав таку назву, можливо, через те, що в романі постає одна із ключових проблем – ідея апостольства, тобто у творі закладено мотив апостольського служіння народу своїй батьківщині. Час від часу у творі згадується справжній „апостол черні” отець Іван Захарій, який є взірцем для наслідування своїх селян. Але „апостол черні” в цьому романі постає не так у релігійному сенсі, як надія на захист селян, їхнє окультурення, моральне та розумове виховання, усвідомлення своєї необхідності для світу. У ролі апостола виступає отець Захарій, наділений позитивними чеснотами і є прикладом для простих людей – черні. Ми вважаємо, що твір дістав таку назву через глибокий патріотизм Ольги Кобилянської та її сакральні асоціації. Тобто, церковний служитель для письменниці виступав як надія на відродження, вірність собі та батьківщині.

4.3. Слово *апостол* та похідні від нього в романі Ольги Кобилянської „Апостол черні”

У романі найбільше уваги надано молодому хлопцеві – Юліану Цезаревичу, який стоїть перед вибором. Одним із варіантів його майбутньої професії є священницька діяльність, тому іноді концепт АПОСТОЛ вжито із значенням професії священника. Також цей термін використано на позначення праведної та сумлінної людини, у випадку цього твору, цією людиною постає сільський священник – о. Захарій. Хоч слово *апостол* має декілька значень у творі, але його вжито лише у кількох випадках.

Першою ситуацією в романі „Апостол черні”, де використовується лексема *апостол*, стає розмова між о. Захарієм та Юліаном після того, як юнак врятував сільського священника з його дочкою Євою. Панотець звертається до хлопця з проханням віддячити йому за його сміливість: *Скажіть, якою пам'яткою не погордили б ви від простого, скромного, сільського „апостола черні”?* [27, с. 30].

Юліан захоплювався філологією та „старинним” світом, і хотів своє майбутнє пов'язати з цією наукою, та батькам не подобалися плани юнака, вони хотіли, щоб син займався традиційною та добре оплачуваною справою, і філологія такою не поставала. Тому час від часу батьки намовляли його до богослов'я:

– *Пішов би з дому, – говорив батько, – осів би де апостолом черні без турботі клопотів для батька й матері, трудився б для свого упослідженого народу, жив би й сам при ньому, став би зразком культури у своїй окрузі, і не жив би марно.*

– *А я б лиш здалека благословила одинака і ловила б слова про те, як йому ведеться, чи любить і шанує наш селянин свого апостола!* – додавала мати [27, с. 36]. Та Юліан рішуче відстоював свої інтереси і не піддавався впливу рідних.

У розмові між о. Захарієм та Юліаном знову згадується похідна лексема від *апостол*:

О. Захарій усміхнувся, а потім додав:

– Не диво, що вас тягне до попівського стану. Дарма. Але найважливіша причина якась, так сказати б, мусить бути.

Юліян здвигнув плечима.

– Я думаю про філологію, думаю про техніку, про такий фах, щоб мене не прив'язував до одного місця. В житті священника є багато сонного, самотнього і багато середньовічного.

О. Захарій підняв руку.

– Апостольського хотіли ви сказати...

– Нехай і так [27, с. 69–70].

Також концепт АПОСТОЛІ наявний і в подальшій бесіді священника та хлопця:

О. Захарій зморщив брови, наче б його хто болюче вразив.

*– Народ без глибини? – спитав і по хвилині додав: – Наш нарід є тою клявіатурою, з якої можна і мусимо добути звуки, що стали б з часом скінченим мистецьки викінченим твором. Апостол **черні** мусить бути і творчим духом моралі, серця та ума. Мусить ним справді наскрізь бути – не фарисействувати в користь особистих, егоїстичних цілей, нижчих від тої „черні”, між якою живе і годується. Ах, що ви ще знаєте, мій сину, що ви ще знаєте, що значить бути справдішнім **апостолом народу!***

Погляд молодого чоловіка зупинився хвилину на поважнім обличчі о.Захарія, і йому здавалось нараз, якби стояв перед святим.

Відтак обізався:

*– Я уявляю собі, що стан справдішнього **апостола „черні“** нелегкий. Розуміється, я маю тут на увазі людину, що з надумою і з сумлінням рішилась би на неї. Чи вам здається, отче, що в мені могло б бути стільки безкорисного тепла і витривалості! Ні [27, с. 70].*

Наступне вживання лексеми *апостол* знову ж таки відбувається під час розмови-дискусії між молодим хлопцем та сільським панотцем:

Юліян поглянув на о. Захарія, відгорнув волосся з чола і замовк. Він не знав, що має думати. Чи цей **апостол** перед ним був справді таким у душі та сумлінні, як виявляв себе? Чи була це лише його постанова намовляти молодь іти туди, куди він пішов, щоб його ділянка праці не залишилась згодом пустою... [27, с. 72].

Були періоди, коли Юліян все ж таки задумувався над духовною працею, захоплюючись діяльністю та милосердям о. Захарія:

*І не думає вже Юліян про молоду Еву, а думає про її поважного благородного батька, того правдивого **апостола любови**, якого ім'я згадують люди з пошаною [27, с. 87].*

І знову, розмовляючи зі священником, ділячись своїми проблемами та планами на майбутнє, чекаючи хорошої поради, юнак вживає поняття „апостол”, підкреслюючи різницю між „попом” і „апостолом”. Для нього це два різні поняття і ставлення до них суттєво відрізняється:

– *І зайшли, як і личить, – до попа.*

Юліян потряс заперечливо головою.

– *Не кажіть, отче, «попа». Не до попа тягнуло мене, а до вас, „**апостола черні**”, дорогої мені особи, по слова, які він скаже [27, с. 94].*

Спілкуючись із сестрами, Марією та Оксаною, Юліян ділиться своїми враженнями від Покутівки, родини Гангів та сім'ї сільського панотця. У ході цієї розмови, юнак возвеличував священника і сказав такі слова про нього: *Сам о. Захарій справжній **апостол** народу [27, с. 112].*

Другий том книги „Апостол черні” розпочинається з розмови хворого батька та сина про майбутню професію Юліяна. Адже батько ще надіявся, що син одумається та обере богослов'я. Але юнак остаточно вирішив займатися філологією і не піддавався жодному впливу.

– *Тепер? Восени вступлю на філологічний факультет, тату. Хоч філологію тепер закидають і ставлять натомість новіші науки, але філології ніколи не скасують.*

– *Так думаєш, сину?*

– Так, і на чужині мене про це впевняли. Не лиш мені так здається, що ми, українці, ще доволі сирий матеріал, щоб нам зріктися класичної філології, обійтися без виховання духу.

– А про богослов'я, що думаєш, сину, питаю я тебе, як колись раз.

– Нічого, тату, нема причини змінити свій план і йти на „апостола черні” [27, с. 167].

Одного разу Юліянові приснився сон, у якому хлопець був у статусі священника:

Юліян спав і бачив, як у сні нахилиється чорнобрива Ева, збиточна, і каже, викривляючи погірдливо уста: „**Апостоле черні!** тебе кличуть мужики. Дитину принесли до хресту”. Вона вдарила його по щоці і кинула бохонець чорного хліба, принесений „чернею”, перед ноги, і хліб, твердий, засохлий, покотився по долівці [27, с. 198].

Молодик йде по старім, гарнім лісі, і в нього з'являються такі думки:

Він тепер вояк. Пригадує собі слова своїх професорів, військових, що війни були і будуть і що він колись, як одиниця, або поборе, або впаде.

Так, він вояк – „апостол меча” [27, с. 281].

Останньою ситуацією в книзі О. Кобилянської „Апостол черні”, де вживається концепт АПОСТОЛ, є розмова між Альбінським та Юліяном:

– Що значить „звихнення”? Чи ви маєте намір виступити з війська?

Юліян заперечив головою.

– Ви покинули богослов'я, хоч квапилися стати „апостолом черні”, а тепер, може, знову хочете вернутись до давнього?

– Ні, відколи я вступив до війська, буду триматися вже меча [27, с. 306].

Тож, проаналізувавши весь роман О. Кобилянської „Апостол черні”, ми знайшли лише кілька висловів, пов'язаних з терміном *апостол*.

Роман Ольги Кобилянської „Апостол черні” містить у собі триста вісімнадцять сторінок та поділяється на два томи. Цей твір привернув нашу увагу своєю назвою. Саме в ньому ми сподівались знайти багато

мікроконтекстів із терміном *апостол*. Але, всупереч назві, у цьому романі знаходимо досить мало мікроконтекстів із цим словом. Тільки в чотирнадцяти виразах трапляється лексема *апостол* у різних своїх виявах. Здебільшого, концепт АПОСТОЛ у романі О. Кобилянської виражається сполученнями двох слів, аналогічних до назви – *апостол черні* (у різних відмінкових формах). Також лексема *апостол* кілька разів поєднується з іменниками *любов, правда, меч, народ*, утворюючи певні перифрази, наприклад: *апостол любови; апостол меча*.

У церковному житті *апостолом любові* називають Іоанна Богослова. „Наприкінці свого життя Апостол і Богослов постійно говорив своїм учням: „Діти, любіть один одного” [58].

Серед християнських постатей з мечем зображують апостола Петра: „Тоді Симон Петро, який мав меч при собі, добув його і, вдаривши первосвященикового слугу, відрубав йому праве вухо. Малхом звали того слугу. Але Ісус озвався до Петра: „Сховай меч у піхву! Чашу, яку дав мені Отець, – чи не мав би я її пити?” (Ів. 18: 10–11).

Ми вважаємо, що концепт АПОСТОЛ у сполучі з іншими лексемами набуває нових значень. Наприклад, *апостол любови* – уособлення миру та спокою, *апостол меча* – ототожнюється із відважністю та силою.

РОЗДІЛ 5.
КОНЦЕПТ АПОСТОЛ
У КНИЗІ Р. ІВАНИЧУКА „ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ТОМИ”

Книга Романа Іваничука „Євангеліє від Томи” складається з трьох частин: „Євангеліє від Томи“, „Ренегат“ та „Смерть Юди“. Героями у книзі є апостоли, які впродовж всієї збірки намагаються відшукати істину. У першій частині осмислені почуття сумніву та потреба у пізнанні суб’єктів, які творять суспільство. Друга частина відтворює психоемоційний стан людини, яка втратила все, навіть душу, через зраду – „...ти фанатик відступництва, апостол зради...” [21, с. 194]. Третя частина описує взаємини між людьми, можливість несправедливо оцінити іншого, не знаючи всіх обставин. Також у цій частині зображено художника Савояра, який відтворював образ Іуди та створив картину „Тайна вечеря”.

5.1 Образ апостола Томи у книзі Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”

Насамперед пошуки правди цікавлять апостола Тому, який прагне сам переконатись у тому, що Ісус Христос воскрес. „Десятого дня місяця ава (серпня) 70-го року по рождестві Христа прибився до Кумранського узгір’я апостол Тома, прозваний Невірним” [21, с. 5].

Щоб довести сумніви учня в існуванні Вчителя, пропонуємо розглянути один із діалогів між ними:

Нечутно, мов привид, наблизився Ісус до Томи, поклав холодну долоню на його тім’я й спитав:

- Чому не віриш у мене, Томо?*
- Переконай мене, що ти не від світу цього, – прошелестіли Томині уста.*
- Ти ніколи не вірив у мене чи втратив віру?*

Мовчав Тома, бо не зважився розповісти, як уперше побачив в Ісусові звичайну людину... [21, с. 9].

Та Христос не образився на Тому, а навпаки, отримав змогу довести своє воскресіння. Месія побачив у своєму учневі чесність та сміливість, який не побоявся висловити свою думку та вирізнитися серед інших апостолів, стати гіршим від них. Така позиція послідовника вразила Христа, що виразилось у прихильності Вчителя до дванадцятого апостола.

Те, що Тома був відокремленим від інших апостолів, свідчить цитата з твору: „А втім, ніколи не було в Томи духовного зближення з апостолами” [21, с. 26]. Їхні погляди, думки та ставлення до Бога відрізнялися, тому спілкувалися вони рідко.

Тома зображений у романі Р. Іваничука у вигляді *„замученого старця з брунатним кружалом лисини, обведеної стрепіхами сивого волосся, з глибокими ритвинами на обличчі, з яких виростала ріденька борода, – був Тома змарганий життям до краю, проте у проваллі темних очей і досі бурхотів неспокій та невситима допитливість”* [21, с. 35].

У пошуках істини Тома Невірний *„брів і брів травами, знаючи, куди прямує, а коли залягла ніч, – знеможений і осиротілий впав горілиць на землю і вдивлявся в зоряний шлях, що біг небом до покинутої ним вітцівщини”* [21, с. 51].

„Набухлі від роси шовкові китиці турси обважніло схилялися над чолом Томи, якого перед світанком сон здолав. Китиці м'яко дотикалися до його обличчя, немов пестили, і йому було від цього невимовно втішно” [21, с. 64].

Апостол все ще вагався, не міг зрозуміти, який шлях є правильним. *„Істина ділилася перед ним на дві іпостасі, й він не міг збагнути, яка є справжньою: та, що належала всьому людству, чи та, якою міг скористатися тільки окремий народ?”* [21, с. 65].

Під час розмови Йосиф Флавій сказав фразу, якою частково охарактеризував характер апостола Томи:

– *Ти прямолінійний, Томо, як двосічний меч...* [21, с. 118].

Томо, ти завжди все ставиш під сумнів, за що тебе й прозвали Невірним: засумнівайся один лише раз у своєму сумніві щодо моєї гебрейської порядності. Ти назвав мене Юдою, але ж у цілковитій нікчемності Іш Каріота теж не впевнений... [21, с. 120–121], – з такими словами до апостола апелював Йосиф Флавій. Метою юдейського історика було звернути увагу Томи на свої відчуття, позбавлені віри, які не сприймали інші апостоли.

Образ апостола Томи ми спостерігаємо впродовж усієї книги. У творі описано як зовнішній вигляд одного з учнів Ісуса Христа – *молодого, завжди задуманого апостола, який один серед усіх мав свій власний світ, куди запрошував або не допускав Бога, та водно намагався його збагнути...* Був Тома кучерявий, з чорною борідкою, з проникливими добрими очима і завше засоромлений своєю грішною любов'ю до Марії Магдалини [21, с. 137], так і індивідуальні психологічні особливості – *абсолютно мудрий у вимірах свого мозку й цілково справедливий у виявах власної душі* [21, с. 138], *видобувався апостол зі стану пригнічення й приниження, в який засмоктувало його сатанинське глузування* [21, с. 146].

Як бачимо, у романі наведено два варіанти вигляду Томи. З одного боку, послідовника Христа автор описав старим, сивим чоловіком з ріденькою борідкою, з іншого – молодим, з кучерявим волоссям та гарною борідкою суб'єктом. Тож, у творі простежуємо явно виражену антитезу, побудовану на контрастних характеристиках образу апостола. Яке ж зображення є правильним? Чітку відповідь на це питання ми не можемо дати, адже в іконографії Тома відображається як людина старшого віку, але до XIII століття на Заході був відтвореним як юнак.

Апостол часто вдається до роздумів над своїм єством:

Я – людина, неподільна й неповторна. З Оріяною я мусив би стати іншим, ніж з Юдеєю і навпаки. Але я не можу іншим бути, тільки таким, яким я є, – бо маю розум! [21, с. 141];

Я, Невірний Тома, – істота мисляча, й моя драма в стосунках із Христом у тому, що, осінений Божим розумом, намагався збагнути зв'язок між вічністю, яку уособлює Бог, і своєю часовою обмеженістю [21, с. 148];

Відступіться від мене, земні, небесні й пекельні сили, я – властитель мислі, і тому вільний єсьм од вас! [21, с. 150];

В мене немає більше невіри в Ісуса – боголюдину, до мене гряде востократ тяжчий гріх: я відчув боголюдину в собі самому, почерпнувши з образу Христа духовної досконалості [21, с. 143].

Отже, апостол Тома подолав довгий і важкий шлях до пізнання істини. Він не хотів сліпо вірити в Бога, а прагнув довести чи спростувати Його існування за допомогою фактів та розуму. Ісус Христос повинен був обуритися, адже учень піддався сумнівам, але Месія вчинив неочікувано: замість того, щоб покарати Тому, Учитель дочекався, коли апостол увірує в нього: – *Ти єдиний з моїх апостолів мужньо витерпів тортури мислі й за те ще сьогодні будеш зі мною в раю [21, с. 150].*

Наприкінці життя апостол Тома зрозумів, що *єдина на світі істина, яка не підлягає сумніву, – то смерть [21, с. 150].*

5.2 Образ апостола Юди у книзі Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”

Юда є одним із провідних образів сакральної літератури. Апостола часто згадують у релігійних текстах, характеризуючи його протилежними ознаками порівняно з іншими апостолами: *Іскаріот протиставлявся Христові, апостолам і всьому чесному світові; гріх зради заслуговував тільки на осуд, тож не було потреби шукати відтінків гріха в обличчях натурників. Малюючи Юду з уяви, маєстро водно мав у полі зору стереотип й тому не раз спотикався об небезпеку наслідування: то поставав його Іскаріот, як на полотні в церкві Святого Миколая в селі Горяни на Закарпатті, – зніченим під поглядом апостолів, які вже вгадали в ньому майбутнього зрадника; то як на фресці в каплиці Святої Трійці в люблінському замку – Юда напівлежить відокремлений від товариства,*

розчавлений Христовою прозірливістю; або як на іконостасі П'ятницької церкви у Львові – озлоблений зрадник відвернув голову від пасхального столу [21, с. 232].

Образ Юди у творі Р. Іваничука „Смерть Юди” створював художник Савояр. Для відтворення постаті апостола митець мав чимало прикладів інших майстрів, але всі вони уособлювали тільки негативні риси учня Ісуса Христа. Савояр вирішив простежити, чи є правдивим таке зображення апостола Юди і що його спонукало до таких дій:

...мусить митець спершу дослідити причину негідного вчинку апостола, прецінь був звичайною людиною з добром і злом у душі: що ж стало спонукою того, що зло переважило?

Причин могло бути безліч, – думав Савояр, відкладаючи пензля. – Передовсім заздрість: чомусь Христос найбільше ласки й уваги приділяв апостолам, які, запобігаючи й підлабузнюючись, дбали про перше місце біля нього. А може, Юда хотів зрадою викрити фальшиву любов апостолів до Ісуса? Або спробував своїм вчинком розбудити до боротьби народ, який так солодко вигукував „осанна”, а ставати на боротьбу з римлянами зовсім не квапився. А може, Юда своїм самогубством узяв на себе гріхи апостолів, які покинули Месію в Гетсиманському саду? А ще – можливо, Ісус сам задумав цю драму, щоб виявити зло і люд до добра прихилити?.. Йй таке ще могло бути: люблячи Ісуса, Юда боявся втратити свою незалежність, стати його рабом [21, с. 232].

Зовнішній вигляд Юди у книзі Р. Іваничука „Євангеліє від Томи” описано так: *Стояли лицем до лиця тільки мить, та за той час очі бородатого чоловіка встигли увіп'ятися в Савояра, і були вони сповнені розпачу, заздроців та благоговіння. Чоловік відступив на півкроку: від нього тягло горілчаним перегаром, був він одягнений у довгий засмальцьований халат, а голову покривав велюровий мельоник, який єдино міг засвідчити про походження волоцюги з трохи вищого, ніж орден пияків, соціального стану... його висока постать, ледь зсутулена в спині, й виразні очі свідчили про його*

колишню вроду... А чи Юда був вродливий – ніби й недоречно спливла в Савояра думка. – Можливо, й так, адже походив не з міського люмпену, а з каріотських виноградарів, що місили вино на околицях Єрусалима... Зрада зробила обличчя Юди бридким, або ж художники намагалися передати гріх зради через потворність [21, с. 237-238]

Також у творі розглянуто думки Юди щодо його вчинків та їх пояснення. Автор знову приймає сторону апостола та намагається виправдати певні його дії, і тим самим закликає нас до роздумів щодо істинного мотиву поведінки учня Христа:

– Так, я вказав на Христа поцілунком, бо вірив, що легіонери виведуть його з небезпечного місця; я не міг знати, що вони поведуть його на смерть, – цього я аж ніяк не міг сподіватися, адже первосвященики не мали права виносити смертного вироку... А гроші взяв, бо звик брати – скарбником був у вас, а ви водно скиглили з голоду. Взяв їх тільки тому, що це гроші, – я не знав, за що мені їх дають [21, с. 280]

Отже, до образу Юди часто звертаються не тільки з релігійних мотивів, а й з культурних. Він уособлює собою необхідний для нашого суспільства образ зрадника. Хоча все частіше дослідники замислюються над його провиною та обставинами, що її зумовили.

Як бачимо, апостоли були такі ж, як і ми: вони мали людську зовнішність, типові для нас риси характеру, спроможність до мисленнєвої діяльності. Більшість із них увірували у свого Бога інтуїтивно, не звертаючись до фактів. Не всі вірили істинно, деякі все ж сумнівалися, але приховували свою невпевненість. У творі піднято проблему ідеального зображення апостолів, що не відповідало дійсності:

Може, йому соромно за апостолів, які лицемірять перед Христом, а сказати їм про це в очі не сміє... Або й за себе встидно: хіба заперечував своїй матері, Заведеїсі, коли вона вимагала від Месії, щоб посадив її синів, Йоана і Якова, якнайближче біля себе в Царстві Божім?.. Ось поглянь, як вони всі квапляться мене судити, щоб звалити на Юду свої провини. Петро й

Андрій знизують плечима, не розуміючи, кого запідозрив Ісус у зраді, й запевняють: „Таж не я, Господи!”, а самі ж перші повтікають з Гетсиманського саду, коли там з’являться римські легіонери... А он Симон Зелот понурих голову: він бо мріє про царство земне, за яке треба стати на прою з римлянами, й повинен би, на його думку, ту боротьбу очолити Ісус. А Тома взагалі ні в що не вірить. І всі святі та божі, тільки Юда залишився опудалом у лахмітті своїх і чужих гріхів... Маестро Савояре, подаруйте Юді людський образ, а тоді наша спільна провина перед Христом відтіниться на обличчях усіх апостолів, які невинними чиняться, а самі, як і Юда, грішні суть. Отоді й відтвориться на вашій картині правда тисячоліть [21, с. 279].

Отже, апостолам, як і простим людям, властиві як позитивні риси характеру, так і негативні: вони сумніваються, сперечаються, висувають свої твердження, помиляються. Також у тексті ми помітили, що є і боягузливі серед учнів Христа, самовпевнені: *Був апостол Матей досить самовпевнений... [21, с. 252],* егоїстичні, заздрісні, наприклад, вищезгаданий Матей: *А-а, та ви, напевне, затаїли злість на Савояра за те, що він не обрав вас натурою для Месії! [21, с. 260]* тощо.

Неможливо прожити життя, не піддавшись гріху, тому ми не маємо права засуджувати апостолів, але повинні знати правду й усвідомлювати, що нічого і нікого ідеального немає. Людина може помилятися, і Святі також могли допустити помилку.

– Людина – це поле зіткнення між Богом і Сатаною, – відказав Юда. – І не вийшов Іскаріот із своїх благословених виноградників з родимою плямою зрадника на обличчі. Воно було тоді таке самісіньке, яке напрошується нині митцеві на полотно, і тільки з волі вищих сил набрало потім відворотного вигляду [21, с. 277–278].

Отже, охарактеризувавши найтипівіших для української культури апостолів, можемо зробити висновок, що дедалі більше дослідників прагнуть відобразити нові сторони апостолів, дістатися істини. Одним із таких авторів

є Роман Іваничук. У своїй книзі „Євангеліє від Томи” він піддає сумніву виробленим віками образам апостолів. Найяскравіше роздуми щодо постатей учнів Христа відображені у третій частині книги – „Смерть Юди”.

У книзі „Євангеліє від Томи” апостоли постають як звичайні люди: вони здатні відчувати емоції, притаманні людині, та виконувати всі фізіологічні процеси, що й люди. Тому ми бачимо їх з іншого, невідомого для нас боку. Зокрема, у творі більшість учнів Ісуса Христа осмислено як постаті, здатні зробити помилку та мислити як прості люди. Автор детально подав як зовнішні, так і внутрішні властивості Томи та Юди, що допомогло нам осмислити узвичаєний образ по-новому.

РОЗДІЛ 6

МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ КОНЦЕПТОМ АПОСТОЛ

На жаль, у шкільній програмі ЗЗСО досить рідко звертаються до релігійних тем, що, на нашу думку, є недоліком нинішньої освітньої системи, адже учні різного шкільного віку повинні бути ознайомлені з сакральною сферою нашого життя. Ми вважаємо, що запровадження релігійної тематики до шкільної програми є необхідним для того, щоб виховувати усвідомлених дітей, які слідуватимуть морально-етичним нормам.

6.1. Аналіз використання концепту АПОСТОЛ у шкільній програмі ЗЗСО

Проаналізувавши навчальну програму для 5–9 класів з української мови та літератури [34], ми, звичайно ж, не виявили спеціально відведених тем для вивчення концепту АПОСТОЛ, проте побачили, що у 5 та 6 класах при вивченні певних розділів української мови для прикладу можна було б розглянути досліджувану нами тему.

У підручнику О. В. Заболотного та В. В. Заболотного для 5-го класу у розділі „Лексикологія” детально розглядаються властивості слова. Із переліку тем, поданих для вивчення, можна виокремити питання: „Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова” та „Пряме й переносне значення слова”. Виходячи з цього, лексему *апостол* можна використовувати при вивченні перелічених тем або ж запропонувати нову концепцію для уроку, наприклад: „Основні проблеми термінотворення та терміновживання релігійного типу”. На уроці можна простежити міжпредметні зв’язки, з’ясувати місце релігійної лексики в українській мові, детально вивчити значення сакральних термінів, зокрема, поняття *апостол*.

Урок „Основні проблеми термінотворення та терміновживання релігійного типу” можна побудувати в такій послідовності:

1. Дослідити лексичне значення слова *апостол* за допомогою лексикографічних джерел, зокрема, СУМ в 11 томах:

АПО́СТОЛ, а, ч.

1. Згідно з євангельськими переказами – кожний із дванадцяти учнів Христа, яких він послав проповідувати своє вчення.

2. *чого, перен., книжн.* Гарячий послідовник і проповідник якого-небудь учення, ідеї і т. ін.

3. Церковна книга, що містить „Діяння апостолів” і їх „Послання” [40, I, с. 55].

2. З’ясувати, до якої групи слів (активна й пасивна лексика) належить слово *апостол* і скільки воно має значень (однозначні й багатозначні слова).

3. Порівняти пряме й переносне значення лексеми *апостол*. Закріпити матеріал за допомогою різнорівневих індивідуальних завдань.

Також відповідну тему для дослідження концепту АПО́СТОЛ можна знайти у підручнику з української мови О. П. Глазової для шостого класу „Джерела українських фразеологізмів. Прислів’я, приказки, крилаті вислови, афоризми як різновиди фразеологізмів”. Вивчення розділу „Лексикологія. Фразеологія” можна доповнити таким пунктом „Особливості вживання біблійних фразеологізмів та назв християнських свят в українському художньому мовленні”. Матеріалом для такого уроку української мови послуговують фразеологізми, приказки, афоризми тощо із релігійним компонентом *апостол* або ж іменами на позначення дванадцяти учнів Христа. Адже проблема правопису назв християнських свят, де вживають імена апостолів, є досить актуальною зараз. Часто трапляються випадки, коли однозвучні терміни мають різні значення, а тому й пишуться по-різному. Здебільшого це стосується правопису великої і малої літери, наприклад:

- *Пішло, як з Петрового дня* [35];
- *Спасівка – ласівка; а Петрівка – голодівка* [47, с. 61];

- *Якщо на День апостолів Петра і Павла протягом дня двічі йшов дощ – до багатого врожаю восени* [52];

- *Якщо до свята Андрія йде сніг – зима буде морозна і холодна* [54];

- *Чи дуб, чи липа, нині святого Пилипа* [35].

Але:

- *Ой ти, петрівко петрівляна,*

В мене матінка не рідна... [18, с. 80];

- *„Ой петрівна зозуленько”* [18, с. 80];

- *„Та малай нічка-петрівочка”* [18, с. 80].

У підручнику Олександра Авраменка для одинадцятого класу „Українська мова” знаходимо декілька тем, під час вивчення яких доречно було б використати матеріал про лексему *апостол*. Це, зокрема, такі розділи як: „Стилістичне використання багатозначних слів і омонімів”, „Стилістичні особливості слів іншомовного походження”, „Стилістичне забарвлення лексики. Книжна й розмовна лексика”, „Стилістична роль неологізмів і застарілої лексики” та „Стилістичні можливості фразеологізмів”. Вивчаючи ці параграфи, можемо навести приклади вживання терміна *апостол* як багатозначного слова: „*Апостол*” – книга; *апостол* – звання, *Апостол* – прізвище тощо. Також використовуємо поняття *апостол*, коли говоримо про іншомовні слова, адже ця лексема походить з грецької мови, що дозволяє нам звертатись до неї під час вивчення подібної теми.

Отже, бачимо, що подібні лексеми мають різницю у написанні. Тому, було б доречно проаналізувати з учнями суперечливі випадки у правописі релігійних термінів та спільно дійти до висновку, чим це зумовлено. До того ж такий урок буде продуктивним, адже при його проведенні задіємо кілька розділів мовознавства, зокрема: лексикологію, фразеологію, орфографію, ономастику тощо.

Тему апостольства можна згадати й на уроці української літератури в дев'ятому класі під час вивчення розділу „Давня література”. Саме під час опрацювання цієї літературної частини детально розглядають Біблію,

християнські притчі, легенди та інші релігійні твори. Тож на одному із таких занять доречно було б застосувати фрагмент уроку, присвячений аналізу сакральних термінів, зокрема, концепту АПОСТОЛ, оскільки він часто зустрічається в текстах Святого Письма. Уже під час характеристики Нового Заповіту бачимо вживання як самого поняття *апостол*, так і похідних від нього лексем, а також імен дванадцяти учнів.

Згідно із навчальною програмою, у дев'ятому класі вивчають творчість Т. Г. Шевченка в кількох напрямках. Одним із предметів аналізу творчості митця є провідний мотив Біблії в житті й літературній спадщині письменника. Для детального ознайомлення з поєднанням мистецтва й релігії у житті Т. Шевченка запропоновано такі твори: „Ісаїя. Глава 35” або „Злоначинающих спина...”. Ці твори надають учням усвідомлення Т. Шевченком ідеї Бога, уявлення про її стильове й образне вираження у творчості поета, а також школяр має змогу порівняти праці Т. Шевченка з оригінальними біблійними текстами. Тому в школяра має бути чітке розуміння окремих сакральних понять, серед яких лексема *апостол*.

Для більш поширеного розгляду теми апостольства у творчості Тараса Шевченка доречно було б розглянути такі твори, як: „Тризна”, „Неофіти” та „Єретик”.

У поемі „Тризна” зображується євангельська розповідь про дванадцятьох апостолів. Через тему апостольства виринає мотив оспівування Христа та проповідування всесвітньої братньої любові:

Ты силой Господа чудесной

Возмог в сердца людей вдохнуть

Огонь любви, огонь небесный [49, с. 240] – та його проповідь до апостолів:

Он говорил, что обще благо

Должно любовью купить [49, с. 246].

Ще однією поемою, де зображена тема апостольства й наслідування Христа є твір „Неофіти”. У творі Алкід іде за апостолом Петром, стає його

послідовником, і тим самим стає на шлях сповідання Христа і його істини. Також важливе значення у творі відіграє мати Алкіда, яка стає на шлях апостольства і постає перед нами в образі Божої Матері.

У тексті „Неофітів” є декілька основних тем – це зображення образу самого Христа і його вчення, змалювання образу апостола Петра та проповідування ним Христового вчення, зображення образу Богоматері.

Оригінальне втілення теми наслідування Христа й апостольського вчення, що розкривається в мотивах проповідування євангельської правди й любові, постає у поемі „Єретик”. У цьому творі письменник, розвиваючи мотив „правди і любові”, схильний до протесту проти сучасного церковного устрою, адже вбачає в ньому несправжність та несправедливість. З цього приводу митець пише:

Кругом неправда і неволя,

Народ замучений мовчить.

І на апостольським престолі

Чернець годований сидить.

Людською кровію шинкує

І рай у найми оддає [49, с. 289].

Отже, у дев'ятому класі ознайомлення з концептом АПОСТОЛ є важливим, а також розуміння його лексичного значення слова й доречності вживання, адже у навчальній програмі є кілька тем, у яких простежуємо мотив апостольства.

У десятому класі відбувається знайомство з життєвим і творчим шляхом Ольги Кобилянської. Для розгляду беруть її твори „Impromptu phantasie” та „Valse melancolique (Меланхолійний вальс)”. Ми вважаємо, що для різнобічного знайомства з творчістю письменниці варто було б включити в програму твір „Апостол черні”. У цьому романі О. Кобилянська піднімає важливі питання, які й досі не втратили своєї актуальності: патріотичне виховання, національна самоідентифікація, мова, права жінок, рівність тощо. Назва твору „Апостол черні” дає підстави для того, щоб учні мали уявлення,

що розуміють під словом *апостол* як на лексичному рівні, так і на духовному й психологічному рівнях. У разі чіткого усвідомлення школярами характеристики апостола, вони зможуть високо оцінити художній текст з релігійного погляду й філософського.

На сторінках підручника В. Я. Звизняцьковського „Світова література” для десятого класу ми знайомимось із цікавою постаттю відомого митця Оскара Уайльда. Це письменник, який у посібнику підписаний як „апостол скептицизму” [20, 175]. На інших інформаційних ресурсах він відомий також як „апостол естетизму”, „апостол страждання” та „апостол краси”. Отже, як бачимо є декілька варіацій вживання сполук зі словом *апостол*. Для того, щоб детально розглянути ці афоризми, варто попередньо ознайомитись із поняттєво-термінологічним полем лексеми *апостол* і похідних від неї.

Отже, тема апостольства є актуальною для української літератури, оскільки є багато творів, у яких висвітлюється релігійний мотив. Це зумовлено тим, що релігійна лексика була поширена майже у всіх сферах побутування українського народу. Письменники у своїй творчості часто зверталися до сакральної сфери, адже вбачали у ній невід’ємну частину людського життя.

На уроках української мови для вивчення значення й сфери вживання релігійної лексики не відводиться окремих годин, що ми вважаємо помилкою. Діти повинні усвідомлювати як доречно використовувати сакральні терміни у повсякденному житті. Але ми простежили, з якими темами можна вдало поєднати оволодіння релігійною лексикою, наприклад, вивчаючи розділ лексикології чи фразеології у 5-му та 6-му класах.

6.2 Розробки матеріалів для вивчення концепту АПОСТОЛ у ЗЗСО

- українська мова

Для прикладу розглянемо фрагмент уроку з української мови, присвячений стилістично забарвленій лексиці. Саме під час вивчення цієї теми було б доречним ознайомлення учнів з поняттям „апостол” .

Тема: Однозначні і багатозначні слова. Пряме й переносне значення слова.

Мета: Розглянути й поглибити знання учнів про однозначні і багатозначні слова, про пряме й переносне значення слів; навчити учнів вживати слова в прямому й переносному значеннях в усному й писемному мовленні; мотивувати збільшувати лексичний склад мовлення за допомогою лексикографічних джерел; виховувати культуру мовлення та моральну основу індивідуума; сприяти духовному розвитку особистості.

Тип уроку. Застосування знань і формування вмінь і навичок.

Структура уроку:

- I. Актуалізація опорних знань учнів.
- II. Повідомлення теми та мети уроку. Мотивація навчання.
- III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу.
- IV. Закріплення вивченого матеріалу.
- V. Підсумок уроку.
- VI. Домашнє завдання.

Хід уроку:

„Мова – напрочуд сильний засіб,
але треба мати багато розуму,
щоб користуватися ним”.

Гегель

I. Актуалізація опорних знань учнів.

- Перевірка домашнього завдання.
- Перегляд фрагменту відео за посиланням <https://dyskurs.net/leksychno-znachennia-priame-i-perenosne/> (поняття „багатозначні слова”).
- Бліц-опитування (метод „Продовжи речення”):

1. Яких слів у мові більше – однозначних чи багатозначних? Наведіть приклади однозначних слів.

2. Які слова є синонімами до термінів *однозначність* і *багатозначність* (*моносемія* і *полісемія*).

3. У чому полягає різниця між прямим і переносним значеннями?

II. Повідомлення теми та мети уроку, мотивація діяльності.

III. Сприйняття нового матеріалу.

Перегляд презентацій, розроблених учнями на тему „Переносне значення слова”.

IV. Закріплення нового матеріалу.

Щоб краще освоїти вивчений матеріал, розглянемо приклад вживання багатозначних слів. Чи всі знають значення слова *апостол*? До якої сфери діяльності воно належить? У яких випадках можемо його використовувати?

Щоб швидко і якісно перевірити ваші знання про багатозначні слова, пропоную вирішити декілька тестових завдань:

1. Визначити рядок, у якому всі слова багатозначні:

А. *Вигляд, серпень, весілля, черепаха.*

Б. *Апостол, земля, бал, ключ.*

В. *Вулиця, вступ, тангенс, читати.*

Г. *Динамометр, стіл, рука, сім'я.*

2. Вказати, у якому з висловів є вжите багатозначне слово:

А. *Апостол правди і науки.*

Б. *Шануй учителя, наче родителя.*

В. *Кожна грубість починається зі слабкості.*

Г. *Від гнилого яблука, весь віз згниє.*

3. Позначте речення, у якому виділене слово вжито в переносному значенні:

А. *Апостол Павло був старшим учнем Ісуса.*

Б. *Бабуся порадила прочитати „Апостола”.*

В. *Оскара Уайльда вважають апостолом скептицизму.*

Г. Данило *Апостол* був гетьманом запорозького війська.

4. Оберіть зайвий рядок

А. *Апостол* меча.

Б. *Апостол* любови.

В. *Апостол* Тома.

Г. *Апостол* естетизму.

2. Творча робота. Написати твір-мініатюру, увівши слово *апостол* у різних значеннях.

V. Підсумок уроку: використовуємо метод „Мікрофон” (учні висловлюють свої думки щодо змісту уроку, намагаючись застосувати теоретичний матеріал на практиці).

VI. Домашнє завдання: виписати з текстів усної народної творчості (календарно-обрядових пісень, прислів'їв, приказок, загадок, фразеологізмів тощо) 5–7 виразів зі словом *апостол*, вказати його значення в кожному реченні.

- українська література

У шкільну програму для десятого класу з української літератури варто було б долучити роман Ольги Кобилянської „Апостол черні”, оскільки в ньому порушено низку проблем, які є актуальними досі: національна свідомість громадянина, патріотичне виховання, фемінізм, місце релігії у житті людини, сімейні відносини та мовне питання. Тому ми вирішили розробити фрагмент уроку, який можна використати при вивченні цього твору.

Тема: Життєвий та творчий шлях Ольги Кобилянської. Роман виховання „Апостол черні”.

Мета: зрозуміти та засвоїти зміст роману виховання Ольги Кобилянської „Апостол черні”, розглянути порушені проблеми у творі, проаналізувати філософський складник та національну ідеологію в романі, виховувати в особистості почуття людської гідності, сприяти саморозвиткові та самовдосконаленню індивіда.

Тип уроку. Застосування знань і формування вмінь і навичок.

Обладнання: текст роману О. Кобилянської „Апостол черні”, портрет письменниці, ілюстрації, індивідуальні картки із завданнями.

Структура уроку:

- I. Організаційний момент.
- II. Мотивація навчальної діяльності учнів.
- III. Сприйняття і засвоєння нового матеріалу.
- IV. Підсумок уроку.
- V. Домашнє завдання.

Хід уроку:

„Ми й сьогодні приходимо до творчості Кобилянської
по естетичну насолоду і знання жіночого характеру,
адже ж вона створила цілу енциклопедію жіночої душі”
(С. Павличко).

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Оголошення теми і мети уроку.

Мета нашого уроку – розглянути життєвий і творчий шлях О. Кобилянської, проаналізувати її роман „Апостол черні”, з’ясувавши порушені в ньому проблеми. У цьому творі наявні такі питання:

- проблема гендерної рівності;
- проблема вірності і зради, яка постає перед нами як з моральної сторони людини, так і зі сторони національної свідомості громадян;
- проблема батьків і дітей тощо.

III. Сприйняття і засвоєння нового матеріалу.

1. Ознайомлення із життєписом Ольги Кобилянської, поданим у підручнику О. М. Авраменка та В. І. Пахаренка (с. 157–161). Прочитаний матеріал законспектувати в зошит та вміти переказувати.

2. Ідейно-художній аналіз роману О. Кобилянської „Апостол черні”.

Тема: зображення високого почуття патріотизму та прагнення особистості пізнати себе, саморозвиватись.

Ідея: єдність моральних і національних поглядів.

Літературний рід: епос.

Жанр: соціально-філософський роман.

3. Бесіда за змістом твору:

- Хто є головними героями роману О. Кобилянської „Апостол черні”?
- Чому на вашу думку, твір має такий заголовок?
- Яка перша назва роману?
- Як ви розумієте значення слова *апостол*?
- Кого у творі вважали *апостолом черні*?
- Які риси характеру притаманні Юлію Цезаревичу?
- Ким вирішив стати головний герой?
- Що для Юлія означає кохання? Як він ставиться до зради?
- Як, на вашу думку, символічно-біблійна назва твору „Апостол черні”

відповідає змісту роману? Обґрунтуйте свою думку.

- Як ви вважаєте, якими рисами повинен володіти апостол?

IV. Підсумок уроку: Отже, наш урок завершується, тому зробимо невеличкий підсумок із сьогоденної теми:

- Чи сподобався вам роман „Апостол черні”?
- Які асоціації у вас викликає слово *апостол*?
- Чи підходить назва „Апостол черні” творові? Чому?

V. Домашнє завдання: Підготувати образ апостола черні (описати зовнішність, риси, вчинки, цінності тощо).

Український народ неабияк цінує й поважає народні звичаї, сімейні обряди й християнські свята, тому ми вважаємо необхідним знайомити дітей із нашою культурою як в родинному колі, так і в межах закладів освіти. Це сприятиме правильному розумінню тих чи тих ритуалів під час святкування, походження свят тощо.

- українознавство

Ушановування релігійних свят для українців є одним із способів виявити свою віру. Найчастіше ми вшановуємо дванадцятьох учнів Ісуса Христа: апостолів Петра, Андрія, Івана, Пилипа, Матвія, Варфоломія, Фому, Якова, Юду та інших. На цьому підґрунті можна розробити одне із занять факультативного курсу „Українознавство”.

Тема заняття: „Значення релігійних свят для українського народу”.

Мета заняття: Познайомити учнів з релігійними святами. Розкрити їхній зміст, історичне й духовне значення. Досягти усвідомлення учнями понять „релігія”, „свято”, „звичаї” та „обряди”. Розвивати творчі здібності учнів. Виховувати інтерес до культурних, обрядових та духовних надбань свого народу.

Тип заняття: Заняття-свято.

Обладнання: Виставка малюнків, хрестоматії, культурні та релігійні видання, презентація, відеоролик, аудіозаписи із історіями про свята, обрядові пісні тощо.

Хід заняття:

„Віра – це стан розуму, з яким у нас починається життя вічне й який наказує нам погоджуватися з речами, які не є явні”

(Св. Тома)

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Історія православних свят сягає корінням часів Старого Завіту. До православних релігійних свят примикають і свята, які беруть свій початок в Новозавітний час. Кожне з православних церковних свят присвячене спогаду найважливіших подій в житті Ісуса Христа і Божої Матері, а також пам'яті святих угодників.

Визнаючи християнські свята корисними з погляду благочестя, Церква завжди надавала їх святкуванню урочистий характер, при цьому необхідною умовою вважали здійснення таїнства Євхаристії або причащення Святих Таїн. Відповідно до цього була влаштована і все життя християн у святкові

дні: вони звільняли себе від мирських занять і праць, не влаштовували гучні розваги, бенкети, але освячували їх благочинністю на користь Церкви і бідних [56].

III. Сприйняття і засвоєння нового матеріалу.

Більшість свят пов'язані з ушануванням дванадцятьох апостолів. Наприклад, День святих першOVERХОВНИХ апостолів Петра і Павла, який традиційно відзначають 12 липня. Це свято має таку назву на честь учнів Ісуса Христа Петра і Павла, які проповідували християнство по всьому світу. У істориків немає єдиної думки з приводу дати смерті апостолів Петра і Павла, але існує церковний переказ. Святитель Димитрій Ростовський пише, що смерть апостолів відбулася або в один день, або з різницею рівно в один рік. Поява свята Петра і Павла також пов'язують з днем перенесення їх мощей у Римі, яке відбулося якраз 12 липня (29 червня по старому стилю) 258 року.

У 324 році, за часів імператора Костянтина, в обох столицях Римської імперії, Римі та Константинополі, побудували перші храми на честь Петра і Павла. Відтоді свято стало святкуватися ще більш урочисто і поступово стало одним з найвідоміших християнських свят. У народі у свята святих першOVERХОВНИХ апостолів Петра і Павла було багато назв: Петро-Павло, Петрик, Петра і Павла, Зелений покіс, Червоне літо, Петра-рибалки, Петрів день, Петрівка та багато інших.

На Русі 12 липня вважалося святом рибалок, адже до покликання на апостольське служіння Петро був ловцем риби. На Петрів день закінчувався весняний і починався річний рибальський сезон. У деяких областях 12 липня збирали гроші на велику воскову свічку – „Петру-рибалці на мирську свічку“. Свічку ставили в храмі перед образом апостола.

Напередодні свята сільська молодь йшла в поле, гуляла там всю ніч, „чатуючи сонечко“, і зустрічала світанок. Як вважали в народі, сонце в день Петра і Павла було особливим: грало різними кольорами, переливалося, як веселка [57].

На честь цього свята існує багато приказок, прикмет та прислів'їв:

По Петру, то й по теплу [47, с. 61];

Якщо на День апостолів Петра і Павла упродовж дня двічі йшов дощ – до багатого врожаю восени [52].

– Учні, а чи відомо вам кого називають *апостолом*? Які риси притаманні цим християнам?

– Діти, а які вислови про День святих Петра і Павла знаєте ви?

– Чи святкуєте ви цей день? Як саме?

– Чи розповідали вам про цих святих родичі? Що саме?

IV. Підсумок заняття:

А зараз пропоную нам розпочати оформлення посібника для дітей з інформацією про релігійні свята, цікаво й доступно описуючи День святих первоверховних апостолів Петра і Павла. А на наступному занятті запишемо у книзі свято апостола Андрія Первозванного, тому підготуйте цікаву інформацію про нього. Так ми духовно й культурно розвиватимемося і допоможемо дізнатися щось корисне іншим діткам.

Отже, вивчення концепту АПОСТОЛ впевнено можна вносити у шкільну програму як на уроках української мови, так і на уроках української літератури. Теми, під час яких можна було б використовувати фрагменти щодо ознайомлення з лексемою *апостол*, зараз присутні в освітньому процесі. Це, зокрема, багатозначні слова (*апостол* – учень Христа, *Апостол* – книга), слова іншомовного походження (слово *апостол* походить з грецької мови), граматичне значення слова (зміна закінчення), словотвір (утворення похідних від слова *апостол* – *апостольський* та ін.) тощо. Ми вважаємо, що дітям потрібно наводити приклади з релігійної сфери, щоб різнобічно їх розвивати та збагачувати їхню духовну культуру.

ВИСНОВКИ

Багато століть у житті українського народу важливе місце займала релігія. Українців вважають людьми, які впродовж віків зберігають християнські традиції. Під час християнських свят, український народ, зазвичай, ходить на богослужіння, де слухають молитви чи самі виконують їх. Удома вони звичайно також читають Святе Письмо, різноманітні книги на релігійні теми.

Поширення у мовознавстві набуває когнітивна лінгвістика. Кожне слово осмислюється не просто як поняття, а як щось вище, індивідуальне. Щоб дослідити концепт АПОСТОЛ, ми вивчили історію, значення та думки дослідників щодо терміну *концепт*, розглянули та опрацювали класифікації, запропоновані різними вченими. Під „концептом” ми розуміємо насамперед мовну ідею, образ, асоціації, які викликає в нас конкретна лексема. Ми, як і більшість мовознавців, не відкидаємо правильність тлумачення „концепту” як поняття. Та все ж таки вважаємо, що концепт є абстрактною одиницею ментального рівня, який відображає зміст результатів пізнання людиною навколишнього світу і в якому зосереджено відомості про об’єкт та його властивості, про те, що людина знає чи думає про навколишній світ.

Темою нашого дослідження став концепт АПОСТОЛ, який належить до культурних концептів, адже стосується культурного життя українського народу, уособлює християнські традиції та звичаї. У роботі ми простежили вживання та сприймання лексеми *апостол*, його похідних та його сполучуваності на всіх рівнях людського буття, зокрема: фольклорному житті нації, на побутовому рівні, у релігійній свідомості, у художньому дискурсі тощо.

Імена апостолів тісно пов’язані з українською усною народною творчістю. Існує безліч християнських свят, названих на честь дванадцятьох учнів Ісуса Христа. Їх усвідомлено вшановують українці, оскільки це працьовитий та віруючий народ, а тому в нас багатий і різноманітний

фольклор (календарно-обрядові пісні, фразеологізми, прислів'я, приказки, прикмети тощо). В українському фольклорі ми знайшли багато текстів, у яких згадано імена апостолів.

В усній народній творчості часто використовуються імена апостолів через назву релігійного свята. Найчастіше згадуються такі апостоли: *Петро, Іван, Андрій, Пилип, Тома*.

Також ми спостерігаємо, що від імені апостола утворюється похідні лексеми, наприклад, від імені апостола Петра утворилося похідне слово *петрівка* із своєю семантикою.

Можемо простежити, що імена апостолів трапляються і на побутовому рівні: вони виявляються в іменах на позначення простих осіб. Це здебільшого пов'язано з тим, що людей, які народилися напередодні християнського свята, найменують на честь Святого, якого вшановують. Найпоширенішими є такі імена як *Андрій, Іван, Петро, Павло* та *Пилип*. Активного вжитку зараз набирає антропонім *Матвій*.

Постаті апостолів запозичено із текстів Святого Письма, де вони часто згадуються, описується їхній життєвий шлях, становлення їх учнями Христа. Дванадцять учнів Ісуса Христа подолали нелегкий шлях, щоб показати на своєму прикладі, на що здатна віра. У Біблії відображено не лише позитивну сторону підопічних Бога, а й всі обставини, що сприяли обрати вірну дорогу надалі. Святим, як і людям, властиво чинити гріх, проте своїм віруванням вони показали, що Бог милосердний до кожного свого дитяти.

Релігійні мотиви часто спостерігаємо і в творах українських письменників. Для дослідження ми обрали роман Ольги Кобилянської, опираючись на його назву „Апостол черні”. Судячи з назви, у творі повинно було б бути достатньо мікроконтекстів, у яких згадано концепт АПОСТОЛ. Але, дослідивши текст, ми зафіксували лише чотирнадцять речень, у яких наявний означений термін. Крім основної словоформи *апостол*, у тексті наявна лише одна похідна лексема: *апостольський*. Концепт АПОСТОЛ у

романі „Апостол черні” переважно репрезентований сполученнями з іменником: *апостол черні, апостол народу, апостол любови, апостол меча*.

Також ми проаналізували твір Романа Іваничука „Євангеліє від Томи”, у якому знайшли опис фізіологічних та психоемоційних особливостей апостолів, що допомогло відтворити їхній образ. Ми побачили дії та значення дванадцятьох учнів, описаних у художньому стилі. У цій книзі ми віднайшли нетипову характеристику учнів Ісуса Христа, де вони постають як прості люди, які здатні піддатися спокусі гріха. У ній охарактеризовано таких апостолів як *Юда, Андрій, Петро, Симон Зелот та Тома*. З окремих цитат дізнаємося про моральні засади *Матея та Іоанна*. У книзі згадано сім учнів Ісуса Христа, але найповніший опис здійснено *Томи та Юди*. Очевидно, це пов'язано з тим, що саме ці апостоли постають як найнеоднозначніші серед учнів Ісуса Христа. Автор намагається осмислити їхні образи та розглянути причини, які їх могли спонукати до таких дій.

Оскільки концепт АПОСТОЛ утілює в собі соціальний, культурний, психічний та духовний складники людського життя, то його варто досліджувати та аналізувати з молодим поколінням. Це можливо реалізувати в освітньому середовищі, залучивши матеріали про релігійні поняття під час проведення занять у школі. Ми розглянули декілька тем з української мови, української літератури та українознавства в шостому розділі, під час вивчення яких доцільно було б згадати лексему *апостол*. Завдяки вдало підібраному матеріалу в дітей могло б сформуватися правильне розуміння взаємовпливу соціальної та релігійної сфер життя людини. Під час вивчення релігійних термінів, зокрема, концепту АПОСТОЛ, у дітей активно розвивалися б предметні компетентності (учень усвідомлював би значення релігії в житті нашого народу, міг би прочитати й переказати біблійні тексти, підсвідомо розуміючи, про які постаті в них йдеться та які події зображуються, дотримувався б правил християнської моралі) та виховувалися б духовні цінності. Для побудови уроку варто залучити лексикографічні видання, фольклорні джерела та сакральні тексти, що дало б

учням побачити семантику цього слова ширше. Наприклад, на уроці української мови обов'язковим є використання словників (тлумачних, фразеологічних, словник синонімів тощо), зіставлення їх. Ці матеріали збагатили б їхній лексикон та навчили б користуватися лексикографічними джерелами. Під час розгляду творів з української літератури, у яких розвинута біблійна тематика, зокрема концепт АПОСТОЛ, потрібно зорієнтувати учнів, давши коротке повідомлення про цих осіб і підсумувати інформацію визначенням із тлумачного словника. Потрібно також звернутися до творів усної народної творчості (фразеологізмів, прислів'їв, приказок, загадок, пісень, прикмет тощо). Ми вважаємо, що релігія у поєднанні з мовними чи літературними предметами зможе виховати гідне наступне покоління, ознайомлене із українським духом і мораллю.

Отже, релігійна лексика пронизує майже всі сфери побутування українського народу – від науки до літератури. І цей зв'язок очікуваний, адже українська людина щиро вірить у Бога, і тому концепт АПОСТОЛ займає важливе місце у мовній картині світу українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие. Москва: Флинта, 2010. 288с.
2. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. Москва, 1997. С. 267–279.
3. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической системе языка. Воронеж: Воронеж, 1996. 104 с.
4. Бакум З. П., Колоїз Ж. В. Слово Благовісті: Словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг : І.В.І., 2002. 195 с.
5. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії ХІХ — початку ХХ століття. Київ: Зелена Гура, 1999.
6. Бетко І. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки. Слово і час, 1991.
7. Библейские легенды. Москва, 1992.
8. Браїлко Ю. І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60–80-х ХХ століття: автореф. дис.. ... канд.. філол. наук. Київ, 2005. 23 с.
9. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. Київ, 1989.
10. Воркачов С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов: монографія. Волгоград: Парадигма, 2005. 214 с.
11. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Сер. Філологія*, 2011. Т. 14, № 2. С. 53–64.
12. Глазова О. П. Українська мова. 6 клас.: підруч. для закл. заг. серед. освіти. Київ: Освіта, 2014. 242 с.
13. Губаржевський І. Основи українського православ'я. Чикаго, 1970.
14. Демьянков В. З. Понятие и концепт в художественной литературе и научном языке [Електронний ресурс]: *Вопр. Филологии*, 2001. №1. С. 35- 47. Режим доступу: <http://www.infolex.ru/Concept.html>.
15. Дорошенко Д. Короткий нарис історії християнської церкви. Вінніпег, 1970.
16. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. С. 447–448.

17. Заболотний В. В., Заболотний В. В. Українська мова. 5 клас.: підруч. для закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2018. 208 с.
18. Закувала зозуленька: антологія української народної творчості. Київ: Веселка, 1989. 606 с.
19. Залевская А. А. Психологический подход к проблеме концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 12–16.
20. Звиняцьковський В. Я. Світова література 10 клас.: підруч. для закл. заг. серед. освіти. Київ: Освіта, 2010. 208 с.
21. Іваничук Р. Євангеліє від Томи: триптих повістей. Харків: Фоліо, 2011. 317 с.
22. Історія православної церкви в Україні: Збірка наукових праць. Київ, 1997.
23. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. Київ, 1999.
24. Каганець І. Арійський стандарт: технологія переходу в простір волі. Київ-Тернопіль: Мандрівець, 2014. 575 с.
25. Карасик В. Языковые концепты как измерения культуры. Архангельск: Гнозис, 1997. 475 с.
26. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477с
27. Кобилянська О. Апостол черні. Тернопіль: Збруч, 1994. 318 с.
28. Коваль А. П. Спочатку було слово. Київ: Либідь, 2012. 311с.
29. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Академія, 2006. 463 с.
30. Крупа М. Апостол любові / За ред. І. Зеленої. Тернопіль: Збруч, 1994. 11 с.
31. Кубрякова Е. С. Концепт. *Краткий словарь когнитивных терминов* / Е. Кубрякова, В. Демьянков и др. Москва: МГУ, 1996. С. 90–93.
32. Куликова И., Салмина Д. Введение в металингвистику. Лингвистическая терминология в коммуникативно-прагматическом аспекте. Санкт-Петербург: САГА, 2002. 352 с.

33. Літяга В. Поняття „концепт“ у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 1. С. 48–50.
34. Мовчан Р. В. Українська література: 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2015.
35. Плав'юк В. С. Приповідки або українсько-народна філософія. Едмонтон: Альберта, 1946. 355 с.
36. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск: Белая Е.А., 2013. 307 с.
37. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
38. Скаб М. В., Скаб М. С. Дериваційні потенції біблійних крилатих слів і виразів як засіб виявлення української мовної картини світу. Мовний простір граматики: актуальні студії: зб. наук. праць [на честь 60річчя член-кор. НАНУ А. Загнітка]. Донецьк: ДонНУ, 2014. С. 242–247.
39. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наукова думка, 2008. 1096 с.
40. Словник української мови: в 11 тт. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 6.
41. Стасюк Т. В. Концепт АПОСТОЛ в усній народній творчості. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2020. С. 131–132.
42. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Академический проект, 2004. 992 с.
43. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва: Школа „Языки русской культуры”, 1997. С. 40–76.
44. Сулима В. Біблія і українська література. Київ, 1998.
45. Удовіченко Г. М. Місце когнітивної лінгвістики в сучасному мовознавстві. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"] Філологія. Мовознавство. 2014. Вип. 209. Т. 221. с. 103-106.

46. Українська мова: Енциклопедія. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
47. Українські приказки, прислів'я, і таке інше: збірники О. В. Марковича та інших / уклад. М. Номис. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
48. Фрезер Д. Фольклор в Ветхом Заветі. Москва, 1986.
49. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : У 12 т. / упоряд., комент., ред. В. С. Бородін ; ред. В. І. Мазний. Київ: Наук. Думка, 2001. Т.1. 781 с.
50. Януш Х. Поняття і концепт. Критерії розрізнення. *Studia methodologica*, 2014. № 37. С. 184- 190.
51. <https://lisvisnyk.com.ua/prikmeti-dnya-27-listopada/>
52. <https://www.032.ua/news/2450845/svato-petra-i-pavla-istoria-tradicii-ta-prikmeti>
53. <https://p-p.com.ua/news/svyato-andriya-tradytsii-zvychai-ta-narodni-trykmety/>
54. <https://www.segodnya.ua/ua/lifestyle/fun/den-andreya-pervozvannogo-istoriya-tradicii-i-primety-1196622.html>
55. <https://znaj.ua/society/206751-sogodni-v-pravoslav-ji-pokloninnya-verigam-apostola-petra-29-sichnya-istoriya-ta-tradiciji-svyata>
56. <https://palomnik.com.ua/religiyni-svyata-v-ukraini>
57. <https://palomnik.com.ua/den-petra-i-pavla>
58. <https://df.news/2021/10/09/apostol-liubovi-istoriia-ta-tradytsii-dnia-sviatoho-ioana-bohoslova/>

АНОТАЦІЯ

Стасюк Т. В. Концепт АПОСТОЛ в українській мовній картині світу і методика ознайомлення з ним у ЗЗСО.

Дипломну роботу виконано в руслі когнітивної лінгвістики. Проаналізувавши теоретичні засади вивчення лінгвокультурного поняття „концепт”, авторка досліджує семантику однієї з релігійних лексем – *апостол* (ім’я концепту) та взаємозв’язок цього мовного явища із свідомістю людини.

Концепт АПОСТОЛ має багато мовних та художніх виражень в українській мові, бо термін *апостол* виражає мовну ідею, що існує в різних сферах людського життя: богослужіння, дозвілля (свята, обряди), соціальний стан (родове прізвище), освітній напрям тощо. У процесі дослідження проаналізовано відображення концепту АПОСТОЛ в усній народній творчості (фразеологізми, прислів’я, приказки, загадки, пісні, прикмети тощо), у Біблії, а також у творах української літератури, зокрема, у романах О. Кобилянської „Апостол черні” та Р. Іваничука „Євангеліє від Томи”. Зроблено висновок, що концепт АПОСТОЛ займає важливе місце у мовній картині світу українців.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, поняття, апостол, образ, мовна картина світу, усна народна творчість, Біблія, художній твір.

SUMMARY

Stasiuk T.V. The concept of APOSTLE in the Ukrainian language picture of the world and methods of acquaintance with it in ZZSO.

This thesis was performed in the field of cognitive linguistics. After analyzing the theoretical foundations of the study of the linguistic and cultural concept of "concept", the author explores the semantics of one of the religious tokens - the apostle (the name of the concept) and the relationship of this linguistic phenomenon with human consciousness.

The concept APOSTLE has many linguistic and artistic expressions in the Ukrainian language, because the term apostle expresses the linguistic idea that exists in various spheres of human life: worship, leisure (holidays, rites), social status (family name), educational direction and so on. In the process of research the reflection of the concept APOSTLE in oral folk art (phraseology, proverbs, sayings, riddles, songs, signs, etc.), in the Bible, as well as in works of Ukrainian literature, in particular, in O. Kobylyanska's novels "Apostle of Black" and R. Ivanychuk's "Gospel of Thomas". It is concluded that the concept of APOSTLE occupies an important place in the linguistic picture of the world of Ukrainians.

Keywords: cognitive linguistics, concept, concept, apostle, image, linguistic picture of the world, oral folk art, Bible, work of art.